

ISTRAŽIVANJE JAVNOG MNENJA – NOVEMBAR 2012. GODINE

Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja

„Odnos građana prema diskriminaciji u Srbiji“

Beograd, decembar 2012. godine

SADRŽAJ

Predgovor.....	3
1. Metodologija	4
2. Opis uzorka	6
3. Rezime.....	7
4. DISKRIMINACIJA U SRBIJI: ZABRANA DISKRIMINACIJE I OSETLJIVE GRUPE.....	11
I DISKRIMINACIJA ROMA.....	11
II DISKRIMINACIJA NA OSNOVU POLA	12
III DISKRIMINACIJA OSOBA SA INVALIDITETOM	12
V DISKRIMINACIJA INTERNO RASELJENIH LICA.....	13
VI DISKRIMINACIJA U OBLASTI VERSKIH PRAVA	13
VII DISKRIMINACIJA LICA NA OSNOVU SEKSUALNE ORIJENTACIJE.....	13
VIII DISKRIMINACIJA LICA SA HIV I AIDS	14
5. DISKRIMINACIJA: UPOZNATOST, STAVOVI I PERCEPCIJA STANJA U SRBIJI.....	15
5.1. Indeks diskriminacije	15
5.2. Upoznatost i stavovi prema diskriminaciji.....	16
5.3. Percepcija stanja u Srbiji	18
5.4. Predrasude i tolerancija.....	26
5.5. Govor mržnje	31
5.6. Odgovornost i uloga institucija.....	32
5.7. Lična iskustva	35
5.8. Informisanje	37
6. PREPOZNATLJIVOST POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI.....	43
7. KLASITER ANALIZA: STAVOVI GRAĐANA PREMA DISKRIMINACIJI I VREDNOSNA MATRICA	46
8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	50

Predgovor

Publikacija koja je pred vama rezultat je istraživanja koje je za potrebe Poverenika za zaštitu ravnopravnosti sproveo Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID), uz podršku i pomoć Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP). Prvo istraživanje ovakve vrste sprovedeno je 2009., a drugo 2010. godine, dok je ovo, treće po redu, sprovedeno tokom novembra 2012. godine, kao izraz naših nastojanja da obezbedimo kontinuirano praćenje stavova građana i građanki o pojavi diskriminacije i stepenu (ne)tolerancije, o rasprostranjenosti predrasuda, kao i nivoa socijalne i etničke distance među pojedinim društvenim grupama. Pored toga, istraživanje je omogućilo da se stekne uvid u to koliko su građani/građanke zadovoljni radom državnih organa koje se bave zaštitom ljudskih prava, da li su i u kojoj meri informisani o njihovim nadležnostima i načinu na koji im se mogu obrati.

Rezultati istraživanja obezbedili su da institucija Poverenika za zaštitu ravnopravnosti izvrši pravilnu identifikaciju ključnih područja svog delovanja i utvrdi prioritete na planu otklanjanja uzroka diskriminacije i njenog efikasnog suzbijanja. Oni su, međutim, značajni i za sve druge državne organe u čijoj je nadležnosti promocija, zaštita i unapređivanje ljudskih prava. Uvidi stečeni sprovedenim istraživanjem dragocen su putokaz i za organizacije civilnog društva, medije i sve druge društvene aktere koji svojim delovanjem mogu da utiču na promenu društvene svesti, povećanju stepena tolerancije i unapređivanju ravnopravnosti.

Rezultati koju su u ovoj publikaciji predstavljeni pokazuju da su pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti veliki izazovi. Jedna od naših osnovnih zadataka jeste da instituciju učinimo vidljivijom i dostupnijom svim građanima i građankama u Srbiji, kao i da svojim delovanjem, zajedno sa drugim društvenim subjektima, još intenzivnije radimo na promociji principa ravnopravnosti i nediskriminacije i unapređivanju delotvornosti pravne zaštite od diskriminacije.

**Poverenica za zaštitu ravnopravnosti
dr Nevena Petrušić**

1. Metodologija

Realizacija istraživanja	CeSID Beograd
Terenski rad	U periodu između 16. i 26. novembra 2012. godine
Tip i veličina uzorka za Republiku Srbiju	Slučajni, reprezentativni uzorak od 1196 građana starijih od 15 godina, u Republici Srbiji, bez Kosova i Metohije
Okvir uzorka	Teritorija biračkog mesta, kao najpouzdanija registarska jedinica
Odabir domaćinstva	Slučajno uzorkovanje bez prava zamene – u okviru biračkog mesta, svaka druga kućna adresa od početne tačke
Odabir ispitanika u okviru domaćinstva	Slučajno uzorkovanje bez prava zamene – izbor ispitanika metodom „prvog rođendana“ u odnosu na dan anketiranja
Istraživačka tehnika	<i>Licem u lice</i> , u okviru domaćinstva (F2F, <i>face to face</i>)
Istraživački instrument	Upitnik od 129 pitanja

Istraživanje javnog mnjenja realizovao je CeSID, a sprovedeno je u periodu između 16. i 26. novembra 2012. godine na teritoriji Republike Srbije, bez Kosova i Metohije, na poduzorku u šest opština/gradova u raškom i zlatiborskom okrugu.

Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku od 1196 građana i građanki Republike Srbije, bez Kosova i Metohije, starijih od 15 godina.

Kao istraživački instrument korišćen je upitnik, formiran u saradnji sa UNDP i Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti, koji se sastojao od 129 pitanja.

Intervjuisanje građana je sprovedeno tehnikom „licem u lice“, direktnim kontaktom sa ispitanikom (*F2F, face to face*). Prilikom obuke anketara, treneri su insistirali na sprovođenju i poštovanju dva veoma važna pravila koja, osim samog uzorka, značajno utiču na reprezentativnost istraživanja – *poštovanje koraka* i *pravilo prvog rođendana*. Poštovanjem koraka se obezbeđuje da anketar sveobuhvatno pokrije kompletan istraživački punkt, dok se *pravilom prvog rođendana* isključuje mogućnost da na upitnik odgovaraju samo oni građani koji prvi otvore vrata domaćinstva anketaru. Naime, od anketara se zahtevalo da u domaćinstvu anketira osobu stariju od 15 godina kojoj prvoj dolazi rođendan u odnosu na dan posete. Tako je obezbeđena i polna, obrazovna i starosna reprezentativnost ispitanika.

2. Opis uzorka*

Na osnovu metodologije koja je uspostavljena prilikom sprovođenja ovog istraživanja obuhvaćene su sledeće kategorije ispitanika u **Republici Srbiji**:

Pol: muško (48%); žensko (52%)

Starost: 15–18 (2%); 19–29 (19%); 30–39 (18%); 40–49 (17%); 50–59 (18%); 60–69 (16%); 70 i više (10%)

Obrazovanje: završena osnovna škola ili manje (16%); škola za radnička zanimanja (8%); srednja škola (45%); viša škola ili fakultet (24%); učenik ili student (7%)

Prosečna primanja u RSD: Do 10.000 (19%); 10.000–20.000 (31%); 20.000–40.000 (20%); 40.000–60.000 (6%); 60.000–100.000 (1%); više od 100.000 (1%); ne zna/odbija da odgovori (22%)

Nacionalnost: srpska (87%); mađarska (3%); bošnjačka/muslimanska (2%); ostali (8%)

Mišljenja izneta u ovom izveštaju su mišljenja autora izveštaja i ne predstavljaju nužno stanovište Programa Ujedinjenih nacija za razvoj ili Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.

** Svi pojmovi koji se koriste u ovom istraživanju u muškom rodu obuhvataju iste pojmove u ženskom rodu.*

3. Rezime

Ovo istraživanje realizovao je CeSID, u drugoj polovini novembra 2012. godine, na zahtev Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i uz podršku i pomoć Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP). Prilikom definisanja metodološkog okvira, aktivno smo saradivali sa predstavnicima Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Cilj je bio da se ponude odgovori na ključna pitanja u vezi sa stavovima o diskriminaciji i percepcijom diskriminacije u Srbiji kao i da se uoče određene promene i tendencije u odnosu na rezultate istraživanja koja su rađena 2009. i 2010. godine. Analiza je podeljena u nekoliko tematskih celina: posle kratkog pregleda *metodološkog okvira* i uvodnog teksta o *zabrani diskriminacije u Srbiji* slede poglavlje „Diskriminacija: upoznatost, stavovi i percepcija stanja u Srbiji“ u kome smo se bavili *indeksom diskriminacije u Srbiji, upoznatošću i stavovima prema diskriminaciji, percepcijom stanja u Srbiji, predrasudama i tolerancijom, govorom mržnje, odgovornošću i ulogom institucija, ličnim iskustvima i informisanošću o diskriminaciji*, zatim tri poglavlja koja se odnose na *prepoznatljivost Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, na klaster analizu stavova građana prema diskriminaciji i na vrednosnu matricu*, a na kraju se daju kratka zaključna razmatranja.

Građani su generalno upoznati sa pojmom diskriminacije, ali postoji znatan prostor za napredak, jer četvrtina populacije ne zna ništa ili nema stav o ovom pitanju. Među onima koji su nam dali neki odgovor dominiraju tri načina „razumevanja“ pojma diskriminacije: **ugrožavanje/uskraćivanje prava (23%), omalovažavanje, ponižavanje (18%) i neravnopravnost, nejednakost (12%)**. U odnosu na istraživanje od pre dve godine razlikuje se redosled asocijacija na pojam diskriminacija, iako se u prvih pet asocijacija nalaze iste „definicije“. Građani jasno prepoznaju da nikada nije opravdano nekome uskratiti pravo (pravo na rad, na školovanje i sl.) samo na osnovu nekog ličnog svojstva (nacionalne pripadnosti, veroispovesti, pola itd.); tako misli 81% ispitanika.

Više od 60% ispitanika smatra da je diskriminacija u Srbiji prisutna mnogo ili u priličnoj meri. Tek 3% misli da diskriminacija uopšte nije prisutna; 14% misli da je malo prisutna, dok 16% nije sasvim sigurno u svoj stav („i da i ne“). **Više od trećine građana (36%) ocenjuje da diskriminacije ima više u odnosu na period od pre tri godine.** Svaki deveti ispitanik misli da diskriminacije ima manje, 15% ne zna ili nema stav, dok 38% građana smatra da diskriminacija niti raste niti se smanjuje. Gde se beleže najveća odstupanja? Sledeće grupe iznad proseka veruju da diskriminacije ima više: 1) najmlađa populacija (između 15 i 18 godina); 2) nacionalne manjine, posebno romska, i 3) oni sa najnižim primanjima (manje od 10.000 dinara mesečno).

Kao najugroženija grupa, na prvom mestu ubedljivo se nalaze Romi, koje je spontano navelo 38% ispitanih. To je, međutim, manje (za 7% odnosno 12%) nego u istraživanjima iz 2010. i 2009. godine (45% i 50%). Za njima slede siromašne osobe (28%), osobe sa invaliditetom (22%), starije osobe (18%), žene (17%) i pripadnici seksualnih manjina (14%).

Dva su glavna nalaza kada govorimo o regulisanju diskriminacije u Srbiji i poštovanju zakona: a) veliki je broj onih koji ne znaju da je diskriminacija u našoj zemlji zabranjena (čak petina) i b) 55% ispitanika je svesno da zakonska regulativa postoji, ali sumnja da se ona adekvatno primenjuje, odnosno veruje da se zakoni primenjuju selektivno (što je blago povećanje u odnosu na period od pre dve godine, sa 52% na 55%).

Produbljeni efekti krize su još vidljiviji kada smo građane pitali da nam kažu u kojoj je oblasti života diskriminacija najprisutnija (spontani odgovori). Ako izuzmemo veliki broj onih koji nisu mogli ništa da navedu (43%), čak 37% građana je navelo da je diskriminacija najveća u zapošljavanju.

Zapošljavanje pripadnika diskriminiranih grupa, čak i ako takve mere koštaju budžet, podržava 76% ispitanih. Tek svaki deseti stanovnik Srbije kaže da ne bi podržao takve mere, jer bi one bile na štetu većine građana. Potom smo postavili identično pitanje o upisu manjinskih grupa na univerzitet. Gotovo da nema razlika, osim neznatnog povećanja broja onih koji se protive tome da se manjinske grupe upisuju na univerzitet po posebnim kvotama (13% ispitanih); 73% bi takve mere podržalo, dok onih koji ne znaju ili nemaju stav ima 14%.

Što se tiče različitih mera afirmativne akcije, građani najveće razumevanje pokazuju kada je reč o školovanju na maternjem jeziku, jer se sa tvrdnjom da bi nacionalne manjine trebalo da imaju školovanje na maternjem jeziku, iako to košta budžet, slaže 45% (18% je neodlučno, a 37% se tome protivi). S druge strane, sa tvrdnjom da bi pripadniku nacionalne manjine trebalo uvek omogućiti da se obraća državnim institucijama na sopstvenom jeziku, iako to košta budžet, slaže se 35% ispitanih, dok je za finansiranje medija nacionalnih manjina taj procenat neznatno viši – 36%.

Kada je reč o etničkoj distanci, distanca prema Srbima je očekivano najmanja, a nešto veći procenat kod poslednjeg stepena – stupanje u brak – dolazi otuda što dve trećine Bošnjaka i trećina Roma nisu spremni na brak sa pripadnicima srpskog naroda. S druge strane, najveći stepen etničke distance postoji prema Albancima i on je najviši od svih drugih etničkih grupa u svih osam ispitivanih odnosa. Gledano prema obimu, sledi distanca prema Hrvatima, Romima, Bošnjacima, a najmanja je prema Mađarima.

Socijalna distanca pokazuje da, u svih osam ispitivanih kategorija, najveća distanca postoji prema LGBT osobama. Potom je, prema obimu, iskazana visoka distanca prema HIV pozitivnim osobama; ova kategorija u sedam od osam stepeni zauzima poziciju posle osoba sa drugačijom seksualnom orijentacijom. Upadljivo je i da većina građana ne smatra da su etničke grupe, osim Roma, izložene diskriminaciji u našoj zajednici. Od svih etničkih skupina, ispitanici (od kojih su većina Srbi) nalaze da su Srbi najviše izloženi diskriminaciji u svojoj matičnoj državi. Percepcija da postoji diskriminacija Roma je ispod indeksa 3, što ukazuje na to da većina stanovništva uočava određene elemente diskriminacije prema ovoj etničkoj skupini.

Najveći stepen diskriminacije trpe osobe sa mentalnim invaliditetom, potom siromašni, osobe sa fizičkim invaliditetom, osobe obolele od HIV-a i starije osobe.

Na diferencirajućem pitanju, građani smatraju da su Romi najviše diskriminisana grupa, a slede siromašni ljudi i osobe sa fizičkim invaliditetom.

Tri su najvažnija zaključka kada se radi o govoru mržnje: 1) generalno, **građani prepoznaju šta je govor mržnje** uz sva odstupanja koja postoje; 2) **mali je broj onih koji su neopredeljeni ili ne znaju odgovor** (između 4% i 8%) i 3) **najveće „dileme“ se javljaju kod tvrdnje da su svi političari lopovi, gde je gotovo ujednačen broj onih koji kažu da to jeste govor mržnje (36%) i onih koji se sa tim ne slažu (37%).**

Građani primećuju razliku između institucija kada je u pitanju diskriminacija. U **korpusu onih koji najviše diskriminišu očekivano se nalaze političke stranke, vlada, skupština i pravosuđe (kao političko-državne institucije), ali iznenađenje predstavljaju mediji i sami građani, jer su oni po prirodi akteri koji dolaze iz domena civilnog društva.**

S druge strane, razlika između navedenih institucija znatno je manja kada je u pitanju njihova uloga u sprečavanju diskriminacije. Opet su institucije (vlada, skupština, mediji, političke stranke, pravosuđe) najodgovornije za sprečavanje diskriminacije, ali su po očekivanjima u pogledu odgovornosti blizu njih i svi drugi, poput zaštitnika građana, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, građana, porodice itd.

Vlada, odnosno izvršna vlast vidi se kao institucija koja najviše diskriminiše, ali i kao ona koja treba najviše da pomogne u ovoj oblasti. Više od petine građana je navelo ovu instituciju kao onu koja najviše diskriminiše. Dvocifren je procenat građana koji smatraju da su političke stranke i sami građani najveći kreatori diskriminacije.

Procenat onih koji su bili izloženi diskriminaciji manji je (za 8% odnosno 6%) nego u istraživanjima iz 2010. i 2009. godine – 24% odnosno 22%, jer istraživanje iz 2012. pokazuje da je lično iskustvo sa diskriminacijom imalo 16% ispitanih. Kada govorimo o okolnostima u kojima se desila diskriminacija, na prvom mestu se, i sada kao i 2010. godine, nalazi diskriminacija prilikom zapošljavanja ili traženja posla.

Ako izuzmemo veliki broj onih koji se neće nikome obratiti ili im se to nije ni desilo, **najveći broj građana obratiće se policiji (13%), zaštitniku građana (4%) i organima pravosuđa (3%).**

Zašto se građani nisu obraćali nikome ako su bili diskriminisani, odnosno zašto to ne bi uradili? Prvo, čak 61% ne zna kome bi se obratio. Drugo, skoro svaki peti građanin nema poverenja u institucije (što je u korelaciji sa istraživanjem iz 2010. godine). Treće, kao drugi i treći razlog najviše se pominju nepostojanje institucije u mestu u kome žive i komplikovanost procedura.

Više od polovine populacije u Srbiji misli da mediji posvećuju malo pažnje problemima diskriminacije (53% ispitanih), što je identično nalazima iz 2010. godine. Da izveštavaju dovoljno – taman koliko treba misli 19%, da diskriminacije ima previše u medijima kaže 6%, a da mediji tome uopšte ne posvećuju pažnju smatra 7% građana.

Kada je reč o nekim temama koje su direktno vezane za ranjive grupe, građani su svesni da problemi sa diskriminacijom postoje, oni ih prepoznaju i voleli bi da se društvo njima bavi i da ih rešava. Istovremeno, građani o tome ne pričaju mnogo sa prijateljima, pasivni su i reklo bi se da im je cilj da se ti problemi reše „bez njih“. Ovo ukazuje na određenu vrstu pasivizma kod većine populacije, koji se javlja i u nekim drugim istraživanjima o drugim temama.

Skoro dve trećine populacije (63%) misli da odgovorne institucije malo ili uopšte ne informišu građane o problemima diskriminacije i aktivnostima države u vezi sa tim problemom. Da zvanični organi imaju meru u izveštavanju veruje 16%, dok je svega 2% onih koji smatraju da oni u tome preteruju. Svaki peti je neopredeljen ili ne zna odgovor na ovo pitanje.

Koliko bi sami građani želeli da se bolje upoznaju sa problemima diskriminacije? Nalazi su ohrabrujući ukoliko ih uporedimo sa 2010. godinom, jer se procenat onih koji su zainteresovani da budu bolje informisani o diskriminaciji i aktivnostima države vezanim za taj problem povećao sa 27% na 33%.

Nakon što je u 2010. godini došlo do pada procenta građana koji znaju da postoji ustanova koja štiti ravnopravnost svih građana, ove godine beležimo pozitivne trendove. Naime, 31% građana kaže da zna da postoji takva ustanova, što je najveći procenat od kada postoje merenja: 2010. – 21%, 2009. – 27% (povećanje od 10% u odnosu na 2010, odnosno od 4% u poređenju sa 2009. godinom). Međutim, ove godine je izuzetno veliki broj onih koji nisu sigurni da li takva ustanova postoji ili ne, čak 62%, što je znatno više nego prethodnih godina. Zbog toga je drastično manji broj onih koji su nam **izričito** rekli da ne znaju da postoji ustanova koja štiti jednakost – 7% naspram 42% u 2010, odnosno 33% u 2009. godini.

Mali broj građana zna da navede koja je to ustanova – više od 80% nije znalo odgovor na to pitanje, 13% je navelo neku od ustanova, ali je dalo pogrešan odgovor, dok onih koji su naveli tačan naziv ima 5%. Slični su nalazi i za ime poverenice za zaštitu ravnopravnosti, jer 92% nije znalo odgovor na to pitanje, 7% je dalo pogrešan odgovor, dok je 1% navelo tačan odgovor. Ovo nam sugerše da postoji deo populacije koji zna da postoje tela koja se bave jednakošću ravnopravnošću građana, ali da mali broj zna da navede konkretno ime Poverenika poverenice za zaštitu ravnopravnosti, na šta utiče i vidljivost drugih tela (pre svih, Zaštitnika građana i Poverenika za informacije od javnog značaja).

Izveštaj se završava poglavljem u kome prezentujemo najznačajnije nalaze iz analize odnosa vrednosnih stavova ispitanika (odnos prema tradicionalizmu, konformizmu, autoritarnosti, nacionalizmu, prema EU i prema demokratiji) i mogućnosti za (ne)diskriminaciju koje iz toga proizilaze.

4. DISKRIMINACIJA U SRBIJI: ZABRANA DISKRIMINACIJE I OSETLJIVE GRUPE¹

Ustav Republike Srbije usvojen je na referendumu 29. oktobra 2006. godine i on u više odredaba utvrđuje načela jednakosti, ravnopravnosti i nediskriminacije, a u određenoj meri uvažava i princip afirmativne akcije.

Značajan trenutak u stvaranju delotvornog i efikasnog podsistema zaštite od diskriminacije i sprečavanja diskriminacije u okviru pravnog sistema Republike Srbije predstavlja donošenje opšteg antidiskriminacionog zakona, odnosno Zakona o zabrani diskriminacije (2009). Pre donošenja ovog zakona pravni sistem Srbije, u delu koji se odnosi na zabranu diskriminacije, bio je veoma neefikasan, između ostalog i zato što su tek Zakonom o zabrani diskriminacije prvi put definisani pojmovi diskriminacije (posredne i neposredne) i afirmativne akcije², diskriminacije prema određenim kategorijama lica i u određenim slučajevima, kao i teški oblici diskriminacije.

Ustanovljavanjem posebnog i nezavisnog organa, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, koji treba da obezbedi uspešno sprečavanje diskriminacije i zabranu i borbu protiv svih oblika, vrsta i slučajeva diskriminacije, Republika Srbija je načinila krupan korak u ispunjavanju međunarodnih standarda u oblasti zabrane diskriminacije. Nadležnosti Poverenika su brojne i veoma široko postavljene, što ovom novom nezavisnom telu treba da omogući uspešnu borbu protiv diskriminacije i sprečavanje diskriminacije. Zakonom je predviđen i poseban sudski postupak za zaštitu građana od diskriminacije. Takođe, utvrđene su prekršajne sankcije za diskriminatorско ponašanje.

I DISKRIMINACIJA ROMA

Romska nacionalna manjina u Srbiji izložena je otvorenom, veoma prisutnom i rasprostranjenom govoru mržnje, kao i čestim napadima. Svaka analiza položaja pripadnika romske zajednice u pojedinim oblastima, ukazuje na činjenicu da se i dalje radi o veoma diskriminisanoj kategoriji lica. Diskriminacija pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine najviše je izražena u oblasti zapošljavanja, obrazovanja, zdravstvene zaštite i stanovanja.

Još uvek je aktuelan problem nedostatka ličnih dokumenata, najviše među prisilno raseljenim Romima sa Kosova i Metohije, što ih onemogućava da ostvaruju osnovna ljudska prava.

¹ U ovom poglavlju podaci su preuzeti iz publikacija: *Zabrana diskriminacije i ranjive društvene grupe*, Radna verzija, grupa autora: Saša Gajin, Mirna Kosanović i Dejan Milenković, UNDP i Ministarstvo rada i socijalne politike; Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2011. godinu.

² Mere afirmativne akcije u načelu čine pravila, specijalne mere, kriterijumi i prakse, koje su usvojene ili primenjene u svrhu otklanjanja neravnopravnosti, a koje su objektivno opravdane kako bi se postigla ravnopravnost i otklonila faktička nejednakost između različitih grupa i koje ne treba smatrati diskriminatorским ili kršenjem jednakih prava i odgovornosti.

Istraživanja su pokazala da je 72% romskih naselja nelegalizovano (od ukupno 593), dok je u izveštaju Saveta Evrope sa zabrinutošću konstatovano da samo u Beogradu postoji 137 neformalnih romskih naselja, i da je tokom 2011. godine zabeležen povećan broj prinudnih iseljenja.

II DISKRIMINACIJA NA OSNOVU POLA

Diskriminacija na osnovu pola najčešće se vrši prema ženama, a njeni ključni uzroci jesu čvrsto ukorenjeni, tradicionalni, patrijarhalni stereotipi o rodnim ulogama žena i muškaraca u porodici i široj zajednici. Raspoloživi podaci potvrđuju da su žene u nepovoljnijem položaju u odnosu na muškarce u svim oblastima društvenog života i da su negativne posledice strukturalne i indirektno diskriminacije žena vidljive i u javnoj i u privatnoj sferi.³ Zabrana diskriminacije po osnovu pola definisana je Ustavom Republike Srbije, a bliže je razrađena Zakonom o ravnopravnosti polova iz 2009. godine.⁴ Ovim zakonom je propisano da su organi javne vlasti dužni da razvijaju aktivnu politiku jednakih mogućnosti u svim oblastima društvenog života, što podrazumeva ravnopravno učešće polova u svim fazama planiranja, donošenja i sprovođenja odluka koje su od uticaja na položaj žena i muškaraca (čl. 3. Zakona). Ipak, i dalje postoji veći broj odredbi u nekim sistemskim zakonima, ali i u samom ustavnom tekstu, koje su ispod evropskih standarda, odnosno koje su nejasne ili kontradiktorne, zbog čega ne predstavljaju efikasnu zaštitu od diskriminacije žena u praksi.

III DISKRIMINACIJA OSOBA SA INVALIDITETOM

Narodna skupština Republike Srbije je u aprilu 2006. godine usvojila Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. Radi se o prvom pravom antidiskriminacionom propisu u zemlji. Međutim, diskriminacija osoba sa invaliditetom, posredna i neposredna, postoji u svim sferama društvenog i privatnog života, a najizraženija je u oblasti zapošljavanja, obrazovanja, pristupa objektima i javnim površinama, zatim u pružanju usluga i stanovanju. Njihov položaj može se najbolje sagledati kada se uzme u obzir visok stepen nezaposlenosti, nizak stepen obrazovanja, siromaštvo, politička nezastupljenost, nasilje, rizik od institucionalizacije, kao i otežan pristup javnim objektima, površinama i uslugama.

IV DISKRIMINACIJA NACIONALNIH I ETNIČKIH MANJINA

U Republici Srbiji žive pripadnici brojnih nacionalnih manjina. Njihov pravni položaj regulisan je pre svega velikim brojem ratifikovanim međunarodnih ugovora, Ustavom Republike Srbije i posebnim zakonima kao što su Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina⁵ i Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina⁶.

³ Videti podatke sadržane u *Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, 2008 – 2014.* („Službeni glasnik RS“, br. 15/09). Iako su podaci iz 2009. godine, stanje se nije bitno promenilo.

⁴ *Sl. glasnik RS*, br. 104/2009.

⁵ „Službeni list SRJ“, br. 11/02, „Službeni list SCG“, br. 1/03 – Ustavna povelja i „Službeni glasnik RS“, br. 72/09 – dr. zakon.

⁶ „Službeni glasnik RS“, br. 72/09.

Postoje odredbe koje se odnose na pitanja od interesa za nacionalne manjine i u drugim zakonima kao što su Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama⁷, Zakon o lokalnoj samoupravi⁸, Zakon o matičnim knjigama⁹, Zakon o kulturi¹⁰ i dr.) Iako je postojeći normativni okvir po pitanju prava nacionalnih manjina prilično razvijen, prilikom ostvarivanja ovih prava pripadnici nacionalnih manjina suočavaju se sa teškoćama.

V DISKRIMINACIJA INTERNO RASELJENIH LICA

Analiza pravnog položaja interno raseljenih lica u pojedinim oblastima, a naročito u oblasti pristupa ličnim dokumentima, obrazovanja, zapošljavanja, socijalne zaštite, pristupa imovini i pristupa pravdi, nedvosmisleno pokazuje da ovim licima nije omogućeno uživanje prava pod jednakim uslovima kao i drugim građanima zemlje, što interno raseljena lica čini jednom od najviše diskriminiranih grupa državljana Srbije. Među ovim licima kao posebno ugrožene kategorije izdvajaju se oni koji su romske nacionalnosti, kao i deca, žene, stari i osobe sa invaliditetom.

VI DISKRIMINACIJA U OBLASTI VERSKIH PRAVA

Zabrana diskriminacije zasnovane na veri odnosno veroispovesti jedan je od temeljnih principa u međunarodnim ugovorima koji su potpisani pod okriljem Ujedinjenih nacija, ali i u regionalnim ugovorima, pre svega u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, čije tumačenje vodi zaključku da od državnih vlasti ne samo da može da se traži da odustanu od preduzimanja koraka koji bi predstavljali mešanje u misli, savest i veroispovest građana već i da, u određenim okolnostima, preduzmu pozitivne mere kako bi negovale i štatile ta prava.

VII DISKRIMINACIJA LICA NA OSNOVU SEKSUALNE ORIJENTACIJE

Pitanje sprečavanja diskriminacije lica na osnovu njihove seksualne orijentacije još uvek je jedna od „tabu“ tema u srpskoj javnosti. Različiti oblici diskriminacije, nasilja i pretnji prema LGBT licima i danas su veoma česti, mada donošenje Zakona o zabrani diskriminacije predstavlja značajan kvalitativni pomak u uspešnom sprečavanju diskriminacije prema ovoj grupi lica. Međutim, odredbe Ustava i nekih sistemskih zakona u određenoj meri su ispod evropskog standarda, pri čemu su često i nedovoljne i nedorečene. Slučajevi diskriminacije LGBT lica i danas su veoma česti, a odgovarajuće reakcije nadležnih državnih organa još uvek uglavnom izostaju.

⁷ „Službeni glasnik RS“, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 – dr. zakon i 30/10.

⁸ „Službeni glasnik RS“, br. 129/07.

⁹ „Službeni glasnik RS“, br. 20/09.

¹⁰ „Službeni glasnik RS“, br. 72/09.

VIII DISKRIMINACIJA LICA SA HIV I AIDS

Diskriminacija osoba koje žive sa HIV-om/AIDS-om u Srbiji je sveprisutna, a generišu je duboko ukorenjene predrasude nastale usled raznih strahova, nedostatka osnovnog znanja i pogrešno usvojenih informacija o načinima prenosa i prirode bolesti. Pojavni oblici diskriminacije ovih lica su brojni i obuhvataju uskraćivanje prava na primarno i sekundarno obrazovanje, gubitak posla, odbijanje pružanja osnovne i hitne medicinske nege povređenim osobama obolelim od HIV-a/AIDS-a, medijsku kampanju i senzacionalistička medijska otkrića kritičnih događaja u kojima su učestvovala lica obolela od HIV-a/AIDS-a.

5. DISKRIMINACIJA: UPOZNATOST, STAVOVI I PERCEPCIJA STANJA U SRBIJI

5.1. Indeks diskriminacije

Da bi smo videli jesu li ispitanici zaista spremni da diskriminišu i koliki stepen diskriminacije oni ispoljavaju, predočili smo im 14 tvrdnji koje su oni mogli da negiraju, da budu neutralni prema njima ili da se sa njima slože. Postoji sedam oblasti u kojima se u našem društvu najviše iskazuje diskriminacija, a koje su obuhvaćene tim tvrdnjama. Tvrdnje koje smo postavili tiču se odnosa prema Romima, LGBT osobama, ksenofobiji, verskoj isključivosti, antisemitizmu, odnosu prema osobama sa invaliditetom i osobama obolelim od HIV-a/AIDS-a.

Možemo reći da su u tri od tih sedam oblasti naši građani negativno orijentisani, odnosno da su u njima skloni diskriminisanju. U velikoj meri su homofobični, verski netolerantnih je malo više nego verski tolerantnih, a ksenofobija je izraženo obeležje. Osim toga, građani Srbije pokazuju određeni stepen negativnih stereotipa prema Romima i izvesnu dozu antisemitizma, ali u oba segmenta ima više onih koji nemaju negativne stavove. Građani su manje skloni da diskriminišu osobe sa invaliditetom i obolele od HIV-a/AIDS-a.

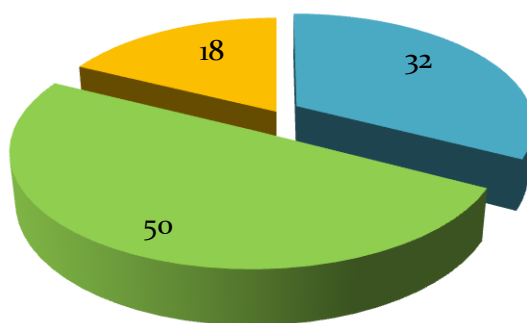
Tabela 5.1.1 Tvrdnje koje formiraju **indeks diskriminacije** (u %)

	Ne slaže se	Neodlučni	Slaže se
Lako je podržavati Rome kad ti nisu u komšiluku	49	20	31
Nemam ništa protiv Roma, ali oni ipak vole da krađu	42	22	37
Homoseksualizam je bolest koju treba lečiti	32	20	48
Nemam ništa protiv homoseksualaca, ali neka oni to rade kod svoje kuće	17	13	71
Treba biti oprezan prema drugim narodima i kada se pokazuju kao prijatelji	32	20	48
Srbija treba da bude država samo srpskog naroda, jer je on većinski narod	61	15	24
Normalan čovek priznaje samo tradicionalne vere (pravoslavlje, katoličanstvo, islam)	37	22	41
Male verske zajednice „krađu“ dušu ljudima	33	35	33
Ima neke istine u knjigama koje objašnjavaju postojanje jevrejske zavere	34	46	20
Jevreji nastoje da izvuku korist čak i iz sopstvenog stradanja	34	43	23
Decu sa smetnjama u razvoju ne bi trebalo mešati sa ostalom decom	61	19	20
U našem narodu nema mnogo osoba sa invaliditetom	61	29	10
Zdravstvene ustanove bi trebale da odbiju lečenje obolelih od HIV-a/AIDS-a	85	11	4
Oboleli od HIV-a/AIDS-a su sami krivi za svoju bolest	52	25	23

Polazeći od ovih sedam potencijalnih oblasti diskriminacije, formirali smo jedan zbirni **sintetički pokazatelj** koji ukazuje na to koliko su naši građani skloni diskriminaciji. Polovina naših građana nije sklona diskriminaciji, ali jednako nije sklona ni tome da je osudi. To je uvek ona „tihan većina“ koja će se opredeliti prema onome ko bude, u njihovim očima, jači i ko prevlada. **Na sreću, može se reći da je više onih kojih nisu skloni diskriminaciji nego onih koji su njoj skloniji.** Prvih je nešto manje od trećine u populaciji, dok je drugih nešto manje od petine.

Grafikon 5.1.1 Indeks diskriminacije (u %)

■ Ne diskriminišu ■ Neutralni ■ Diskriminišu

5.2. Upoznatost i stavovi prema diskriminaciji

Nakon što smo metodološki definisali indeks diskriminacije (vidi Grafikon 5.1.1) i predstavili najznačajnije rezultate (taj indeks će se u nastavku izveštaja koristiti kao jedna od varijabli za ispitivanje korelacija sa drugim pitanjima iz upitnika, tamo gde je to statistički opravdano), prelazimo na detaljnu interpretaciju istraživačkih nalaza.¹¹

Istraživanje smo započeli sa namerom da ispitamo koliko građani Srbije, zapravo, znaju šta je diskriminacija i šta oni pod tim pojmom podrazumevaju. Generalno, građani su upoznati sa pojmom diskriminacije, ali prostora za napredak ima veoma mnogo, jer četvrtina populacije ne zna ništa ili nema stav o ovom pitanju. Među onima koji su nam dali neki odgovor dominiraju tri načina „razumevanja“ pojma diskriminacije: ugrožavanje/uskraćivanje prava (23%), omalovažavanje, ponižavanje (18%) ineravnopravnost, nejednakost (12%). Svi ostali odgovori su ispod 10%.

¹¹ U izveštaju će se podaci „ukrštati“ (korelacija) na tri različita nivoa: sa sociodemografskim varijablama, sa indeksom diskriminacije (ukoliko postoje relevantna statistička odstupanja) i sa nalazima iz istraživanja agencije IPSOS koja su sprovedena 2009. i 2010. godine. Kako u tim istraživanjima nije korišćen identičan metodološki okvir kao u ovom istraživanju, mogućnosti za poređenje su ograničene i često će biti samo na nivou indikacija.

U odnosu na istraživanje od pre dve godine razlikuje se redosled asocijacija na pojam diskriminacija, iako se u prvih pet asocijacija nalaze iste „definicije“. Ove godine se na prvom mestu nalazi ugrožavanje/uskraćivanje prava, a 2010. godine je to bilo odbacivanje/isključivanje iz zajednice. Istovremeno, poimanje diskriminacije kao neravnopravnosti/nejednakosti izbilo je na sam vrh liste u ovom istraživanju, dok je pre dve godine bilo na petom mestu.

U Beogradu i u urbanim sredinama građani smatraju da je ugrožavanje ili uskraćivanje prava diskriminacija u nešto većem procentu od proseka u Srbiji (27% naspram 23% u Srbiji).

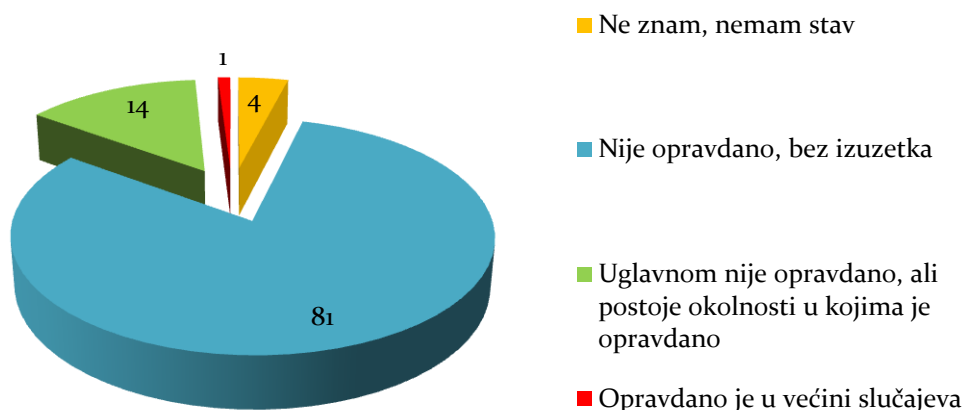
Tabela 5.2.1 Šta Vi podrazumevate pod pojmom diskriminacija? (u %)

Ugrožavanje/uskraćivanje prava	23
Omalovažavanje, ponižavanje	17,8
Neravnopravnost, nejednakost	11,9
Odbacivanje, isključivanje iz zajednice	7,7
Različitost/ugrožavanje zbog razlika	4
Nasilje, zlostavljanje, maltretiranje	2,1
Versko nerazumevanje/ugrožavanje	1,2
Rasna diskriminacija, rasizam	1,3
Nacionalna pripadnost, netrpeljivost, ugrožavanje	1,1
Radna diskriminacija, na poslu...	0,9
Ograničavanje osoba ili grupe (zabrane)	0,8
Ignorisanje, zapostavljanje osobe ili grupe	0,7
Loše postupanje, svađe, mržnja, vređanje	0,4
Nepoštovanje razlike u mišljenjima	0,4
Zloupotreba sile, ugroženost slabijih	0,3
Žene/diskriminacija žena/zlostavljanje	0,2
Ugrožavanje/uskraćivanje prava manjina	0,2
Ostalo	0,9
Ne znam, nemam stav	25
Ukupno	100

Građani jasno prepoznaju da nikada nije opravdano nekome uskratiti pravo (pravo na rad, na školovanje i sl.) samo na osnovu nekog ličnog svojstva (nacionalne pripadnosti, veroispovesti, pola itd.); tako misli njih 81%.

S druge strane, 14% veruje da ovo *uglavnom* nije opravdano, ali da postoje okolnosti u kojima je to opravdano. Nalazi su veoma jasni, pa ne zahtevaju dodatnu interpretaciju, osim u delu koji se odnosi na starost i obrazovnu strukturu ispitanika, što ćemo naknadno objasniti. Treba imati u vidu da je na ovom pitanju moguća i naglašena socijalna poželjnost odgovora. To znači da su i oni građani koji se sa ovom tezom možda ne slažu skloni, zbog poželjnog društvenog obrasca ponašanja, da se priklone većinskom stavu.

Grafikon 5.2.1 Da li je opravdano nekome uskratiti neko pravo (pravo na rad, na školovanje i sl.) samo na osnovu nekog ličnog svojstva (nacionalne pripadnosti, veroispovesti, pola itd.)? (u %)

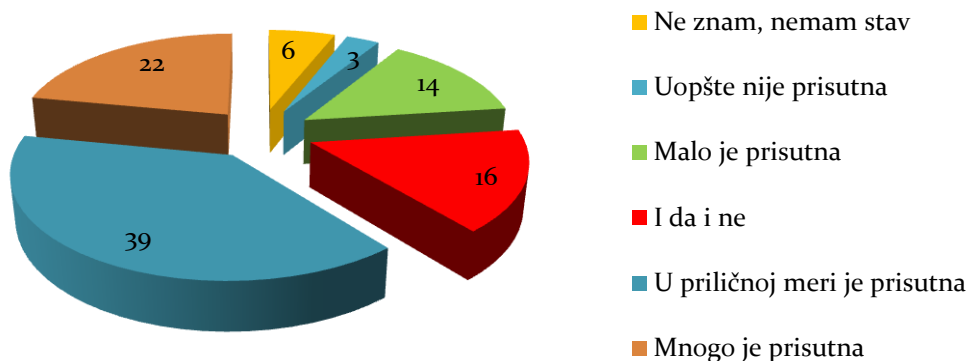
Što se tiče korelacije sa sociodemografskim karakteristikama, izdvajamo najvažnije nalaze. Grupa mladih od 19 do 29 godina iznad proseka kaže da uskraćivanje prava na osnovu ličnog svojstva uglavnom nije opravdano, ali da postoje okolnosti u kojima to opravdavaju (21% naspram 14%). Učenici i studenti se, takođe, iznadprosečno slažu sa ovom tezom. Sve ovo ukazuje na to da mlađa populacija relativizuje ovu pojavu, odnosno da za nju nije sporno da neke okolnosti mogu dovesti do toga da se nekome uskrate neka osnovna ljudska prava.

5.3. Percepcija stanja u Srbiji

U ovom poglavlju prikazaćemo kako građani vide trenutno stanje u Srbiji kada je reč o diskriminaciji. Ako je suditi na osnovu odgovora naših ispitanika, društvo u kome živimo je u manjoj ili većoj meri diskriminatorско. Više od 60% ispitanih smatra da je diskriminacija mnogo ili u priličnoj meri prisutna u Srbiji. Tek 3% misli da diskriminacija uopšte nije prisutna; 14% misli da je malo prisutna, dok 16% nije sasvim sigurno u svoj stav („i da i ne“). Pripadnici romske, mađarske i bošnjačke manjine iznadprosečno kažu da je diskriminacija mnogo prisutna u Srbiji – od 31% do 38%, što su odstupanja veća od proseka za 10% ili više. Ovim nalazima, međutim, treba pristupiti oprezno, jer nacionalnih manjina nema dovoljno u uzorku da bi se oni tumačili sa potpunom preciznošću.

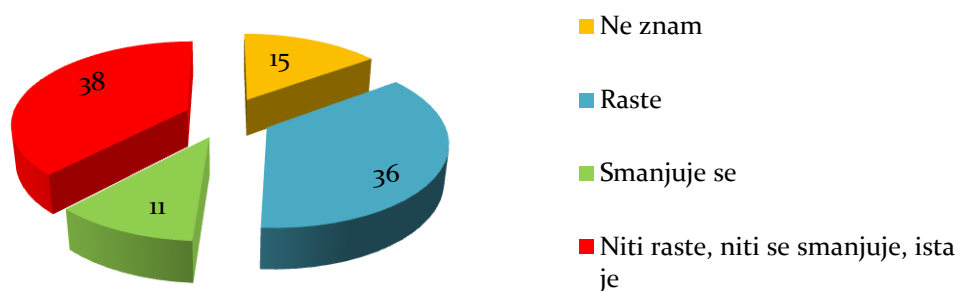
Gledano po regionima, građani Beograda iznadprosečno pripadaju grupi onih koji misle da je diskriminacija prilično ili mnogo prisutna u Srbiji. U poređenju sa 2010. godinom, gotovo je identičan broj onih koji kažu da je diskriminacija prilično ili mnogo prisutna u Srbiji – 62%, što je za 1% manje u odnosu na 2010, odnosno za 3% više u odnosu na 2009. godinu.

Grafikon 5.3.1 U kojoj meri diskriminacija postoji u našoj zemlji? (u %)

Više od trećine građana (36%) ocenjuje da diskriminacija raste u odnosu na period od pre tri godine. Svaki deveti ispitanik misli da se smanjuje, 15% ne zna ili nema stav, dok 38% građana smatra da diskriminacija niti raste niti se smanjuje. Gde beležimo najveća odstupanja? Sledeće grupe iznad proseka veruju da diskriminacija raste: 1) najmlađa populacija (između 15 i 18 godina); 2) nacionalne manjine, posebno romska i 3) oni sa najnižim primanjima (manje od 10.000 dinara mesečno). Regionalno posmatrano, među građanima Vojvodine najviše je onih koji smatraju da diskriminacija raste, dok neodlučnih ima ispod proseka u Beogradu, a iznad proseka u Centralnoj Srbiji.

Grafikon 5.3.2 Da li u Srbiji diskriminacija raste ili se smanjuje u odnosu na period od pre tri godine? (u %)

Koje su grupe najviše diskriminisane u Srbiji? Građanima smo ostavili mogućnost da navedu tri grupe (*mogućnost više odgovora*), pa smo nalaze prikazali kumulativno (u Tabeli 5.3.1) da bismo sagledali obim pojave. Na prvom mestu ubedljivo su Romi, koje je spontano navelo 38% ispitanih. To je, međutim, manje (za 7% u odnosu na period od pre dve godine, odnosno za 12% u poređenju sa 2009. godinom) nego u istraživanjima iz 2010. i 2009. godine (45% i 50%). Potom slede siromašne osobe (28%), osobe sa invaliditetom (22%), starije osobe (18%), žene (17%) i pripadnici seksualnih manjina (14%). Ostale grupe su ispod 10%. Redosled je gotovo nepromenjen u odnosu na 2010. godinu, osim što su se žene našle ispred pripadnika seksualnih manjina, mada se radi o zanemarljivim procentima. Kako tumačiti ovakve nalaze? Romi se nalaze na prvom mestu i to je trend koji se dugo beleži, jer je romska populacija, nažalost, u mnogim aspektima jedna od najranjivijih, siromašne osobe su na drugom mestu, jer se efekti

teške finansijske krize odražavaju na sve aspekte života, a osobe sa invaliditetom su za najveći broj građana „najvidljivije ugrožene grupe“, često i grupe koje se sažaljevaju u društvu.

Indikativno je da se nacionalne manjine generalno, ali i pojedine među njima, nalaze pri dnu ove liste. Izvesno je da građani Srbije ne misle da su manjine diskriminirane, što verovatno odražava stav većinskog stanovništva u Srbiji. Istovremeno, uočili smo da manjine percipiraju da je diskriminacija itekako prisutna u Srbiji. Građani Beograda iznad proseka navode Rome kao najviše diskriminisanu grupu, dok je među Vojvođanima iznadprosečno prisutno mišljenje da su najviše diskriminirane siromašne osobe i žene. Interesantno je i da oni koji imaju povoljniju finansijsku situaciju (da imaju dovoljno novca za normalan život ili čak da mogu da priušte sebi što god požele) iznad proseka potenciraju Rome kao najviše ugroženu grupu.

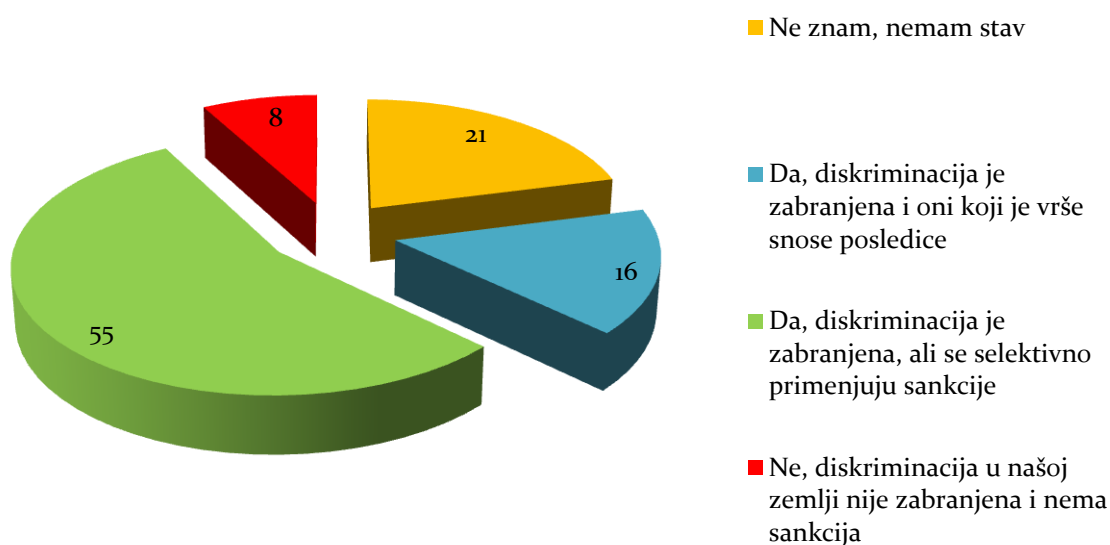
Tabela 5.3.1 Koje grupe su najviše diskriminirane u Srbiji? (u %)

Diskriminirane grupe	Ukupno (mogućnost tri odgovora)
Romi	37,8
Siromašne osobe	27,8
Osobe sa invaliditetom	22,3
Starije osobe	17,6
Žene	17,3
Pripadnici seksualnih manjina	14,2
Izbeglice, raseljena lica	5,1
Srbi	4,9
Radnici	4,8
Nacionalne manjine	4
Bolesne osobe	3,9
Deca	3,9
Nezaposleni	3,4
Osobe sa posebnim potrebama	3,2
Mladi	2,9
Osobe sa sela	2,9
Osobe obolele od HIV-a/AIDS-a	2,5
Verske manjine	2
Muslimani/Bošnjaci	2
Albanci	1,6
Hrvati	0,9
Neobrazovani	0,7
Osobe drugačijih političkih uverenja	0,6
Mađari	0,5
Ostalo	7,1

Dva su glavna nalaza kada govorimo o regulisanju diskriminacije u Srbiji i poštovanju zakona: a) veliki je broj onih koji ne znaju da je diskriminacija u našoj zemlji zabranjena (čak petina) i b) 55% ispitanika je svesno da zakonska regulativa postoji, ali sumnja da se ona adekvatno primenjuje, odnosno veruje da se zakoni primenjuju selektivno (što je blago povećanje u odnosu na period od pre dve godine, sa 52% na 55%). Istovremeno, 16% izričito navodi da je diskriminacija zabranjena i da su posledice sasvim jasne, a 8% smatra da diskriminacija nije zabranjena i da ne postoje sankcije za one koji je sprovode. Ohrabruje to što se procenat onih koji misle da diskriminacija uopšte nije zabranjena prepolovio, sa 17% u 2010. na 8% u 2012. godini. Takođe, povećao se broj onih koji veruju da postoje jasne posledice za one koji sprovode diskriminaciju, sa 6% pre dve godine na 16% ove godine.

Da postoji selektivnost u primeni zakona najviše „veruju“ Beograđani (66%), što je za 10% više u odnosu na prosek.

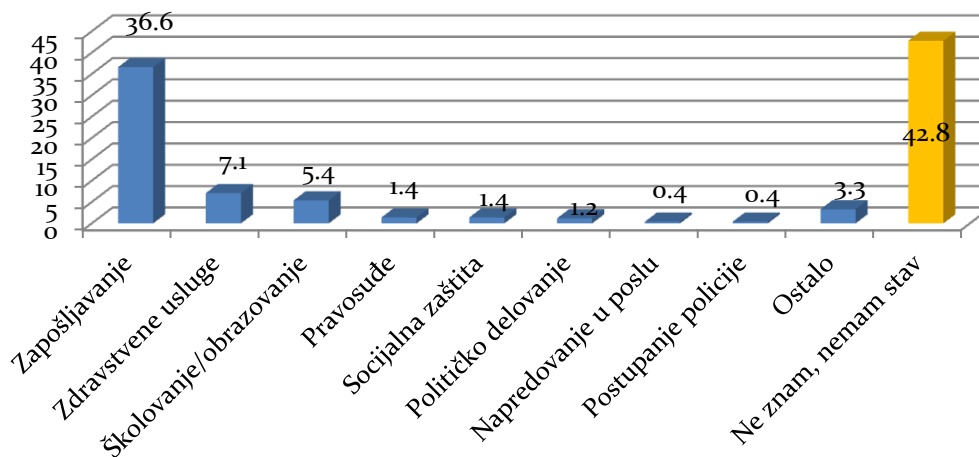
Grafikon 5.3.3 Da li je u našoj zemlji diskriminacija zabranjena zakonom i koliko se to poštuje? (u %)

Produbljeni efekti krize su još vidljiviji kada smo građane pitali u kojoj je oblasti života diskriminacija najprisutnija (spontani odgovori). Ako izuzmemo veliki broj onih koji nisu mogli ništa da navedu (43%), čak 37% građana je navelo da je diskriminacija najveća u zapošljavanju. Ovde se, zapravo, radi o različitom spektru odgovora koji upućuju na probleme u traženju posla (razni oblici diskriminacije na konkursima) ili na diskriminaciju koja se javlja na radnom mestu.

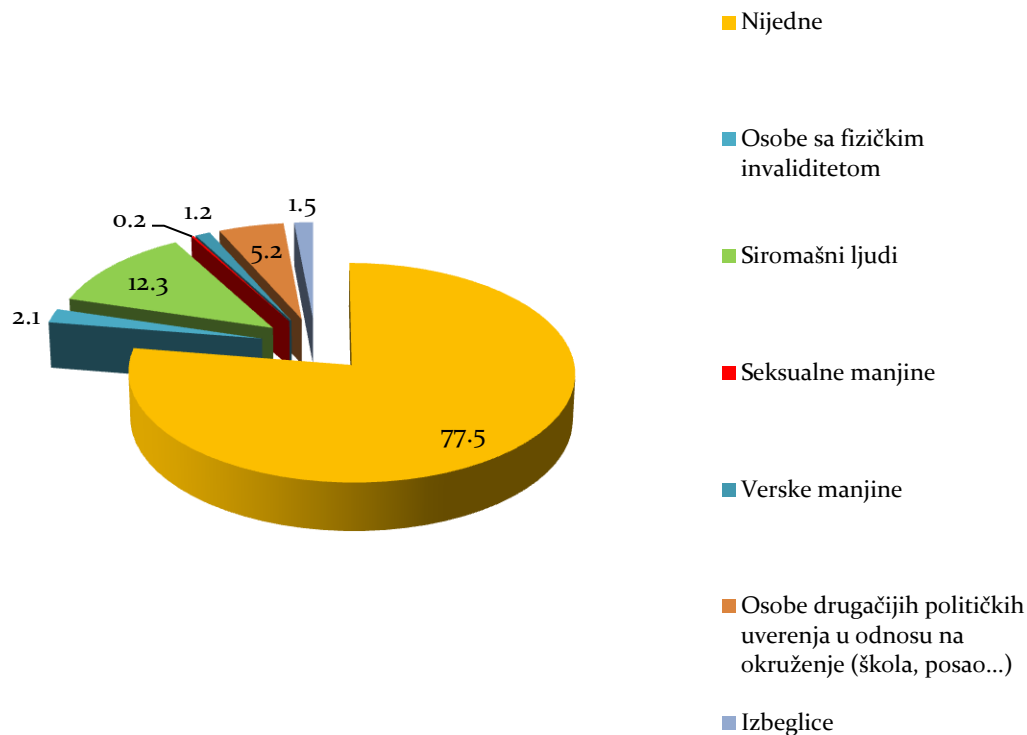
Od oblasti se još jedino izdvajaju zdravstvene usluge i školovanje, odnosno obrazovanje. Radi se o identičnom redosledu kao i 2010. godine, s tim što je tada problem zapošljavanja bio izraženiji. U Beogradu i uopšte u urbanim naseljima se više nego drugde navodi da je diskriminacija prisutna upravo u zapošljavanju.

Grafikon 5.3.4 U kojoj oblasti života je diskriminacija najprisutnija? (u %)

Na pitanje da li sebe smatraju pripadnikom neke od diskriminisanih grupa, ispitanici nisu davali naglašeno indikativne odgovore, jer se većina (76%) izjasnila da ne pripada nijednoj od onih grupa koje smo im ponudili na listi. Više od ostalih se javljaju jedino siromašne osobe (12%).

Grafikon 5.3.5 Da li se smatrate pripadnikom neke od sledećih grupa? (u %)

Do kraja ovog poglavlja ispitaćemo i odnos građana prema merama koje bi poboljšale položaj diskriminiranih grupa (u različitim segmentima), ali uz izdvajanja iz budžeta. Govorićemo, zapravo, o različitim modalitetima pozitivne diskriminacije. Želeli smo da istražimo odnos građana prema ovim merama ako one zahtevaju troškove svih građana, odnosno ako podrazumevaju izdvajanja iz državnog budžeta.

Počeli smo pitanjem o zapošljavanju pripadnika diskriminiranih grupa ukoliko takve mere koštaju budžet. Nalazi su ohrabrujući, jer se 76% izjasnilo da bi takve mere podržalo. Tek svaki deseti stanovnik Srbije kaže da ne bi podržao takve mere, jer bi one bile na štetu većine građana. Na kraju, 14% građana je neodlučno, ne zna ili nema stav. Zanimljivo je da su građani Beograda iznad proseka u grupi onih koje ovakve mere ne bi podržali (17% naspram 10%, koliko je prosek), kao i da su ispod proseka među onima ih podržavaju (74% naspram 76%).

Grafikon 5.3.6 Kakav je Vaš stav prema uvođenju mera koje bi obezbedile da poslodavci u odgovarajućem procentu zaposle pripadnike diskriminiranih grupa (osobe sa invaliditetom, žene, Romi), iako to košta budžet? (u %)

Potom smo postavili identično pitanje o upisu manjinskih grupa na univerzitet. Gotovo da nema razlika, osim neznatno većeg broja onih koji se protive tome (13% u ovom slučaju); 73% bi takve mere podržalo, dok 14% ne zna ili nema stav. Na ovom pitanju Beograđani su još „radikalniji“ –22% njih kaže da ovakve mere ne bi podržalo, što je skoro 10% više od proseka za celu Srbiju.

Grafikon 5.3.7 Kakav je Vaš stav prema uvođenju mera koje bi obezbedile poseban tretman manjinskih grupa (osobe sa invaliditetom, siromašni ljudi, Romi itd.) prilikom upisa na univerzitet, iako to košta budžet? (u %)

Građanima smo zatim predložili tri tvrdnje o merama koje mogu poboljšati položaj nacionalnih manjina, pri čemu te mere istovremeno podrazumevaju i određena budžetska sredstva. Najviše razumevanja građani imaju za školovanje na maternjem jeziku, jer se sa tvrdnjom da bi nacionalne manjine trebalo da imaju školovanje na maternjem jeziku, iako to košta budžet, slaže 45% ispitanika (18% je neodlučno, a 37% se tome protivi). Kod druge dve tvrdnje stepen neslaganja je veći nego stepen slaganja: sa tvrdnjom da bi pripadniku nacionalne manjine trebalo uvek omogućiti da se obraća državnim institucijama na sopstvenom jeziku, iako to košta budžet, slaže se 35% ispitanih, dok je za finansiranje medija nacionalnih manjina taj procenat neznatno viši – 36%. Da bismo bolje razumeli ove nalaze, uvešćemo u analizu i regionalnu komponentu. Tada se vidi da na razumevanje ovih potreba nacionalnih manjina dominantno utiču građani Vojvodine, a indirektno i sami pripadnici nacionalnih manjina, imajući u vidu njihov broj u ovoj pokrajini. Naime, kod sve tri tvrdnje među građanima Vojvodine postoji iznadprosečno slaganje (varijabla „potpuno se slažem“) sa navedenim tvrdnjama: kod školovanja je odnos 40% naspram 23%, kod finansiranja medija 35% naspram 18%, a kod obraćanja državnim institucijama 37% naspram 19%. **Istovremeno, Beograđani se nalaze na suprotnom polu, jer se iznad proseka uopšte ne slažu ni sa jednom od navedenih tvrdnji (na sve tri tvrdnje su procenti veći od trećine), a posebno se protive ideji da se pripadnici nacionalnih manjina obraćaju državnim institucijama na maternjem jeziku – među Beograđanima ima čak 75% onih koji se ne slažu ili se uopšte ne slažu sa tim!**

Tabela 5.3.2 Odnos građana prema merama koje bi poboljšale položaj nacionalnih manjina (u %)

	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučan	Slažem se	Potpuno se slažem	Uk.
Nacionalne manjine bi trebalo da imaju školovanje na maternjem jeziku, iako to košta budžet	23	14	18	22	23	100
Država je dužna da finansira medije nacionalnih manjina, iako to košta budžet	26	16	22	18	18	100
Pripadniku nacionalne manjine bi trebalo uvek omogućiti da se obraća državnim institucijama na sopstvenom jeziku, iako to košta budžet	29	17	19	16	19	100

Na kraju, građane smo pitali da li bi za osobe sa invaliditetom trebalo da se obezbedi nesmetan pristup svim državnim zgrada, iako to košta budžet. Odgovori su nedvosmisleni i ne traže interpretaciju – 95% se slaže da bi to trebalo učiniti. Međutim, kao što smo već istakli, ova grupa je jedna od najvidljivijih i građani su često skloni da je posmatraju kroz socijalno poželjan odnos.

Tabela 5.3.8 Da li bi za osobe sa invaliditetom trebalo da se obezbedi nesmetan pristup svim državnim zgradama, iako to košta budžet? (u %)

5.4. Predrasude i tolerancija

U ovom istraživanju hteli smo da vidimo u kojoj su meri naši ispitanici skloni da prave distancu prema različitim socijalnim grupama. Osnovana je pretpostavka da je socijalna distanca preduslov za pojavu diskriminacije, pa je pojava distance i „ogledalo” pojave diskriminacije.

U tom cilju koristimo jednu od verzija Bogardusove skale koja je najoperativnija kada je u pitanju utvrđivanje ovakvih stavova. Skala koju koristimo ima osam stepena i polazi od najširih socijalnih kontakata – da osoba pripadnik neke socijalne grupe bude 1) državljanin naše zemlje, 2) da bude komšija, preko srednjih oblika socijalne interakcije –da bude 3) saradnik na poslu, da ima rukovodeći položaj u 4) preduzeću ili 5) državi, a ide sve do najbližih socijalnih kontakata – da se sa pripadnicima grupe 6) družite i posećujete, da oni budu 7) vaspitači vašoj deci ili da sa njima 8) vi ili vaša deca stupite u brak. Testirali smo odnos prema ukupno 17 različitih grupa, čime pokrivamo najveći broj grupa koje mogu biti diskriminisane. U skladu sa opštim karakteristikama ovih grupa možemo napraviti podelu na grupe čiji je osnov razlikovanja etnička pripadnost i na grupe koje imaju osnov u drugim socijalnim različitostima.

Za analizu dobijenih rezultata u ovom delu neophodno je imati u vidu nacionalnu, odnosno etničku strukturu ispitanika. Srba je najviše i oni čine 85% ovog uzorka, 3% čine Mađari, Bošnjaka je 2%, a Roma 1%; svih ostalih etničkih skupina ima znatno manje i one zbirno čine preostalih 9%, zajedno sa onima koji nisu hteli da se izjasne o svojoj nacionalnoj pripadnosti. Distanca prema Srbima je očekivano najmanja, a nešto veći procenat na poslednjem stepenu potiče od činjenice da dve trećine Bošnjaka i trećina Roma nisu spremni na brak sa pripadnicima srpskog naroda. Sa druge strane, najveći stepen etničke distance postoji prema Albancima i on je najviši od svih drugih etničkih grupa u svih osam ispitivanih odnosa. Gledano prema obimu, sledi distanca prema Hrvatima, Romima, Bošnjacima, a najmanja je prema Mađarima. Interesantno je da u poslednjem stepenu, osim Albanaca, natpolovični procenat stanovništva Srbije ne bi stupio u kontakt sa Romima putem svog braka ili braka svoje dece. To pokazuje i izvesnu mimikriju stanovništva prema Romima, jer je distanca prema njima očigledno velika, ali pošto nisu učestvovali u nedavnim ratnim dešavanjima, na njih se gleda blagonaklono u odnosu na neke druge etničke skupine. Stoga su Romi znatno prihvatljiviji u nekim drugim stepenima skale, npr. u obavljanju državnčkog posla ili zajedničkom životu u državi.

Tabela 5.4.1 Etnička distanca – Da li biste imali nešto protiv da Vam neki od pripadnika sledećih grupa bude... (u %)

	Državljanin	Komšija	Kolega	Šef	Državnik	Prijatelj	Vaspitač	U porodici
Romi	5,9	12,5	11	18,7	28,2	18,2	25,9	53,3
Bošnjaci	9,7	11,5	10,5	16,1	32	14	21,8	40,9
Mađari	6,4	7,1	7,4	12,8	29,5	9,8	15,9	30,2
Hrvati	16	17	16,2	22,6	39,5	19,1	26,4	41,2
Albanci	22,9	26,1	27	34,1	48,7	32,7	41,8	57,4
Srbi	2	2,5	2,5	2,9	3,3	2,7	2,4	5

Kada su u pitanju druge socijalne grupe, koristili smo istu metodologiju da bismo uvideli koliki je stepen socijalne distance prema njima. Za neke od kategorija nisu se mogli postavljati neki od navedenih stepena distance, pa se ti skorovi u narednoj tabeli pojavljuju bez procenata (da osoba sa mentalnim invaliditetom ima rukovodeći položaj u firmi ili državi, stepen distance prilikom stupanja u brak sa ženom, da se azilant ili stranac nađu na rukovodećoj poziciji u državi i sl.).

Opšti pregled dobijenih nalaza ukazuje na to da u svih osam ispitivanih stepena socijalne distance najveća socijalna distanca postoji prema LGBT osobama. Visoka distanca je, prema obimu, zatim iskazana prema HIV pozitivnim osobama i ova kategorija zauzima, u sedam od osam stepena, poziciju posle osoba sa drugačijom seksualnom orijentacijom. Slede četiri socijalne grupe za koje su, u pojedinim stepenima, skale na različitim mestima, ali prema svima njima postoji znatan stepen distance. To su kategorije u koje spadaju osobe sa mentalnim invaliditetom, pripadnici verskih manjina, azilanti i stranci. Prema ostalim grupama postoji manja socijalna distanca, bilo da je reč o osobama sa fizičkim invaliditetom, starijim osobama, siromašnim, ženama ili izbeglicama. Mogućnost da ispitanici daju socijalno poželjne odgovore najbolje se izbegava korišćenjem poslednjeg stepena skale – najvećeg stepena socijalne interakcije, putem braka ispitanika ili njegove dece. Na tom nivou dobijamo podatak da je za četiri petine ispitanika neprihvatljiva ovakva interakcija sa LGBT i HIV pozitivnim osobama, za skoro tri četvrtine ispitanika sa osobama sa mentalnim invaliditetom, a skoro polovina ispitanika rekla je da ne bi pristala na ovakvu interakciju sa pripadnicima verskih manjina ili sa azilantima.

Kod etničke distance bilo je očekivano da se razlike pojavljuju u skladu sa nacionalnom pripadnošću ispitanika. Kod ovih socijalnih grupa testirali smo sva klasična sociodemografska obeležja (pol, starost, obrazovanje, radni status) i nismo pronašli značajnije korelacije, odnosno odstupanja. Jedino je kod odnosa prema crkvi, odnosno veri zabeleženo da su oni koji sebe doživljavaju kao vernike koji redovno

idu u crkvu ili su aktivni u crkvenim organizacijama pokazali veći stepen distance prema LGBT osobama i prema pripadnicima manjinskih verskih zajednica.

Tabela 5.4.2 Socijalna distanca – Da li biste imali nešto protiv da Vam neki od pripadnika sledećih grupa bude...(u %)

	Državljanin	Komšija	Kolega	Šef	Državnik	Prijatelj	Vaspitač	U porodici
Osobe sa fizičkim invaliditetom	2,7	2,7	3,9	7,8	13,2	5,3	10,9	36,3
Osobe sa mentalnim invaliditetom	4,1	8,6	23,8			23,6		72,8
Starije osobe	2,6	2,6	4	6,8	10	3,6	6	27,4
Žene	2,3	2,5	2,4	5,3	6	2,5	3	
Siromašni ljudi	2,3	2,5	2,8	4,8	6,1	3,5	3,7	10,4
LGBT osobe	23,8	30,2	32,5	40,6	48,4	46,2	58,8	79,5
Verske manjine	11	16,4	15,8	22,4	33	24,3	31,2	47,6
Izbeglice	4	4,6	4	8,9	15,6	6	7,4	15,2
Azilanti	19,4	19,3	19,9	28,8		24,4	35,2	45,2
Stranci	7,9	7,8	8,1	15,1		10,5	20,4	22,8
Oboleli od HIV-a	12,4	21,3	26,2	30,8	36	38,2	55,4	79,5

Ukoliko pogledamo promene u distancama u nekoliko poslednjih godina, primećujemo da se one ne menjaju značajno. To je samo teza koja ide u prilog činjenici da su distance deo predrasuda i stavova koji se formiraju u periodu socijalizacije mladih i da se one posle toga ne menjaju u većem obimu. Pojedine situacije i okolnosti mogu da povećaju ili smanje distancu prema različitim grupama, ali trendovi su relativno postojani i oni su promenljiva kategorija tek u dugom vremenskom periodu.

Tabela 5.4.3 Promene u etničkim i socijalnim distancama – Da li biste imali nešto protiv da Vam neki od pripadnika sledećih grupa bude... (u %)

	KOMŠIJA			U PORODICI		
	2009.	2010.	2012.	2009.	2010.	2012.
Romi	11	12	12	46	52	53
Bošnjaci	10	16	17	40	48	41
Mađari	5	7	7	24	28	30
Hrvati	10	17	17	31	39	41
Albanci	26	31	26	55	64	57
Osobe sa fizičkim invaliditetom	3	2	3	29	30	36
LGBT osobe	21	40	30	69	82	80
Izbeglice	4	3	5	11	7	15
Oboleli od HIV-a	28	35	21	78	82	80

Koristeći Bogardusovu skalu dobili smo okvire etničkih/socijalnih distanci prema 17 različitih socijalnih grupa. Nezavisno od toga, želeli smo da od ispitanika saznamo primećuju li oni da većina diskriminatorski postupa prema nekoj od ovih navedenih grupa. Najpre smo ih pitali da li postoji diskriminacija prema svakoj od navedenih grupa, a onda smo diferencirajućim pitanjem želeli da utvrdimo prema kojoj grupi građani najviše pokazuju diskriminatorsko ponašanje. Od skale odgovora (1 znači da ima mnogo diskriminacije prema nekoj grupi, a 5 da je nema nimalo) formirali smo jedinstven indeks diskriminisanja socijalnih grupa.

Imajući u vidu način na koji je postavljeno pitanje, treba napomenuti da niži indeks ukazuje na to da građani imaju percepciju da je navedena grupa izloženija diskriminaciji. Najpre se uočava da većina građana ne smatra da su etničke grupe, osim Roma, izložene diskriminaciji u našoj zajednici. Od svih etničkih skupina, ispitanici (od kojih su većina Srbi) misle da su Srbi najviše izloženi diskriminaciji u svojoj matičnoj državi. Percepcija da postoji diskriminacija Roma je ispod indeksa 3, što ukazuje na to da većina stanovništva uočava određene elemente diskriminacije prema ovoj etničkoj skupini. Najveći stepen diskriminacije trpe osobe sa mentalnim invaliditetom, potom siromašni, osobe sa fizičkim invaliditetom, osobe obolele od HIV-a i starije osobe.

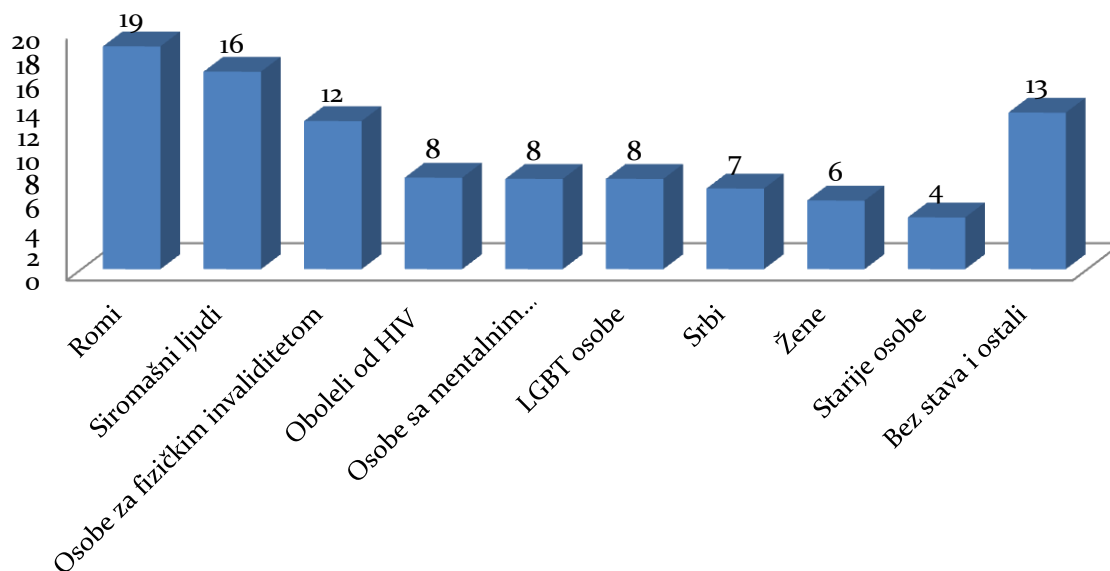
Tabela 5.4.4 Indeks percepcije diskriminacije 17 socijalnih grupa (prosek)

Osobe sa mentalnim invaliditetom	2,38
Siromašni ljudi	2,40
Osobe sa fizičkim invaliditetom	2,51
Osobe obolele od HIV-a	2,67
Starije osobe	2,81
Romi	2,84
LGBT populacija	3,09
Žene	3,13
Izbeglice	3,59
Verske manjine	3,65
Migranti/azilanti	3,66
Srbi	3,69
Albanci	3,76
Bošnjaci	3,94
Hrvati	4,14
Mađari	4,27
Stranci	4,28

Podaci navedeni u tabeli predstavljaju odnos koji građani primećuju prema ovim grupama kada je reč o diskriminaciji. Sada želimo da vidimo u kojoj meri postoji diskriminacija prema ovim grupama kada se one stave u međusobni odnos kroz diferencirajuće pitanje (da građani izaberu samo jednu grupu koja je najviše diskriminisana).

Odmah se uočavaju promene u odnosu na prikazane indekse. Najpre, građani smatraju da su Romi najviše diskriminisana grupa, a zatim slede siromašni ljudi i osobe sa fizičkim invaliditetom. To se znatno razlikuje od poretka koji je dobijen formiranjem indeksa. Prema ovome lako mogu da se utvrde prioriteta kada su u pitanju grupe kojima treba pomoć u borbi protiv diskriminacije. Takođe, treba imati u vidu da u ovim odgovorima postoji i deo „samoprojekcije ispitanika“. Naime, njihova identifikacija dovodi do toga da smatraju da je njihov identitet ugrožen. Tako se diskriminisanim smatraju oni ispitanici koji su za sebe rekli da su siromašni, ali i oni na osnovu čijih demografskih pokazatelja vidimo da su stari ili da su pripadnici srpske nacionalnosti.

Grafikon 5.4.1 Koga najviše diskriminišemo? (u %)

5.5. Govor mržnje

„Govor mržnje“ se najopštije može definisati kao izražavanje koje sadrži poruke mržnje ili netrpeljivosti prema nekoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj ili verskoj grupi, odnosno njenim pripadnicima. U poslednje vreme govor mržnje obuhvata i govor koji je usmeren na stvaranje mržnje i netrpeljivosti prema polu i seksualnoj orijentaciji, a sve češće ovaj pojam obuhvata i netrpeljivost prema različitim političkim i drugim mišljenjima, kao i prema nacionalnom i društvenom poreklu.

O govoru mržnje se u našoj javnosti dosta razgovara, ali je malo istraživačkih nalaza o tome. Mi smo u ovom istraživanju učesnicima predložili pet tvrdnji sa namerom da dobijemo neke indikacije o ovoj temi, pošto govor mržnje nije direktno bio tema istraživanja.

Od građana smo zatražili da nam kažu da li te tvrdnje za njih predstavljaju govor mržnje. Tvrdnje su izabrane ili po kriterijumu česte medijske zastupljenosti i uvreženih predrasuda („Cigani smrde“ ili „Političari su lopovi“) ili ih definišu različiti događaji, odnosno konkretni povodi (nacionalistički poklič „Srbe na vrbe“, navijački „folklor“ oličen u sloganu „Nož, žica, Srebrenica“, odnosno izjave crkvenih poslenika povodom Parade ponosa da su „homoseksualci jalovo drvo koje treba poseći i u oganj baciti“).

Tri su glavna zaključka: 1) generalno, građani prepoznaju šta je govor mržnje, uz sva odstupanja koja postoje; 2) mali je broj onih koji su neopredeljeni ili ne znaju odgovor (između 4% i 8%) i 3) najveće „dileme“ se javljaju kod tvrdnje da su svi političari lopovi, gde je gotovo ujednačen broj onih koji kažu da to jeste govor mržnje (36%) i onih koji se sa tim ne slažu (37%). Nešto je niži procenat „razumevanja“ kod tvrdnje da „Cigani smrde“, gde beležimo relativno visok procenat onih misle da to ne predstavlja govor mržnje.

Građani Vojvodine više od proseka misle da tvrdnja „Cigani smrde“ predstavlja govor mržnje, dok su Beograđani iznad proseka u grupi onih koji misle da to nije govor mržnje. S druge strane, građani iz Centralne Srbije više od ostalih kao govor mržnje doživljavaju tvrdnju da su „političari lopovi“.

Tabela 5.5.1 Razumevanje govora mržnje (u %)

	Ne znam	Da	I da i ne	Ne	Uk.
„Cigani smrde“	5	68	13	14	100
„Nož, žica, Srebrenica“	6	87	4	3	100
„Srbe na vrbe“	4	91	3	2	100
„Homoseksualci su jalovo drvo koje treba poseći i u oganj baciti“	8	74	10	8	100
„Političari su lopovi“	8	36	19	37	100

5.6 Odgovornost i uloga institucija

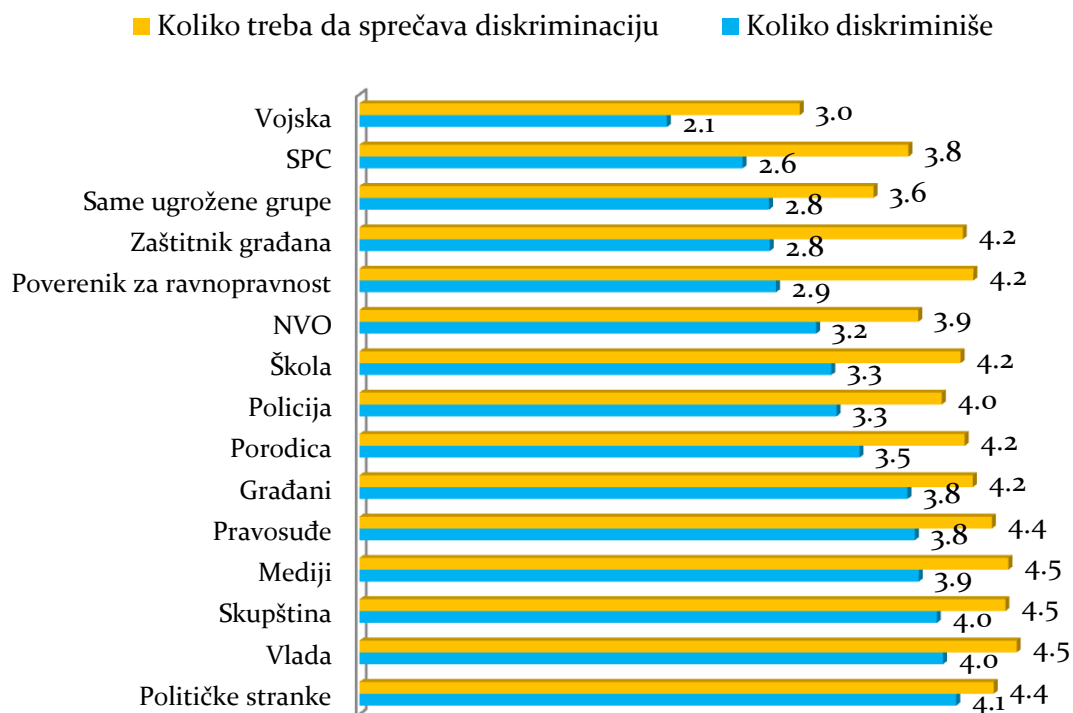
U kojoj meri je diskriminacija prisutna u državnim i političkim institucijama pokušali smo da saznamo preko dva niza pitanja. Jedan niz se odnosi na percepciju toga koliko navedene institucije diskriminišu građane, a drugi na percepciju ispitanika koliko bi navede institucije trebalo da utiču na smanjenje diskriminacije. Mogućnost da izraze svoje stavove ispitanici su imali kroz „školsku skalu“ od 1 do 5, gde je 1 značilo da institucije nimalo ne diskriminišu građane, odnosno da ne mogu nimalo da poprave stanje u ovoj oblasti, a 5 da su institucije veoma odgovorne za pojavu diskriminacije i da mogu mnogo da utiču na njeno sprečavanje.

Na osnovu percepcije građana o ulozi pojedinih institucija u ovoj oblasti formirali smo dva indeksa. Prvi govori o tome koliko pojedine institucije diskriminišu građane, a drugi koliko pojedine institucije treba da rade na sprečavanju diskriminacije.

Najpre, građani primećuju razliku između institucija kada je u pitanju diskriminacija. Grafikon 5.6.1 je pripremljen tako da u njemu najpre idu institucije koje najviše diskriminišu građane. U korpusu onih koji najviše diskriminišu očekivano se nalaze političke stranke, vlada, skupština i pravosuđe (kao političko-državne institucije), ali iznenađenje predstavljaju mediji i sami građani, jer su oni po prirodi akteri koji dolaze iz domena civilnog društva. Ispitanici su jednako kritični prema svim ovim institucijama i njihova prosečna ocena se kreće od 3,8 do 4,1, što na skali od 1 do 5 predstavlja visoke vrednosti koje ukazuju na postojanje osećaja diskriminacije koju one proizvode.

S druge strane, razlika između navedenih institucija znatno je manja kada je u pitanju njihova uloga u sprečavanju diskriminacije. Opet su institucije (vlada, skupština, mediji, političke stranke, pravosuđe) najodgovornije za sprečavanje diskriminacije, ali su po očekivanjima u pogledu odgovornosti blizu njih i svi drugi, poput Zaštitnika građana, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, građana, porodice itd.

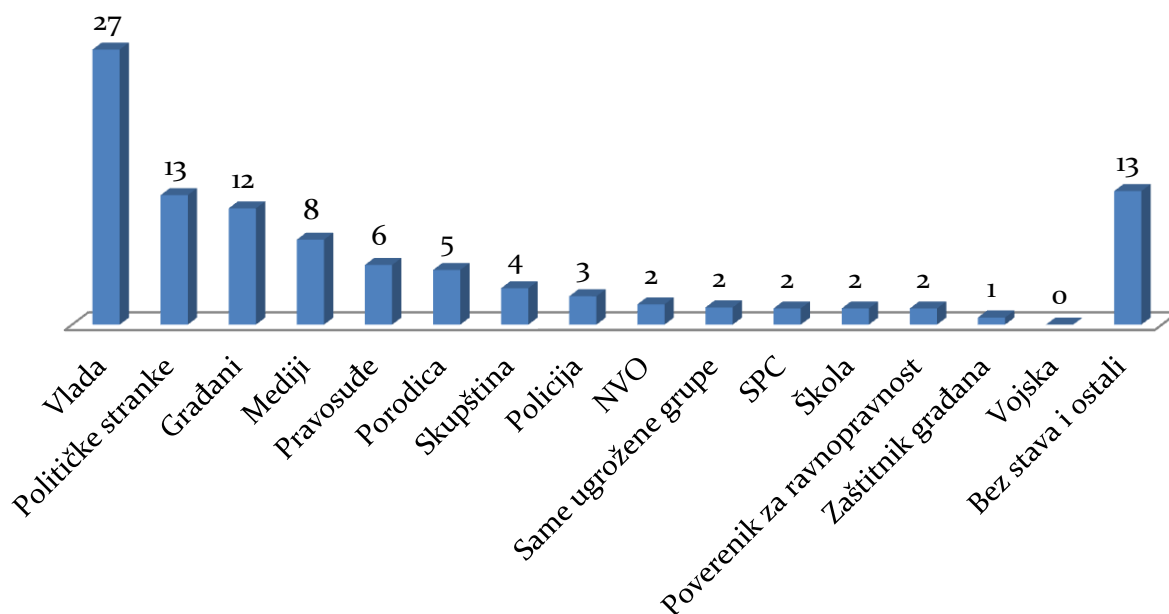
Grafikon 5.6.1 Državne institucije i diskriminacija (prosek)

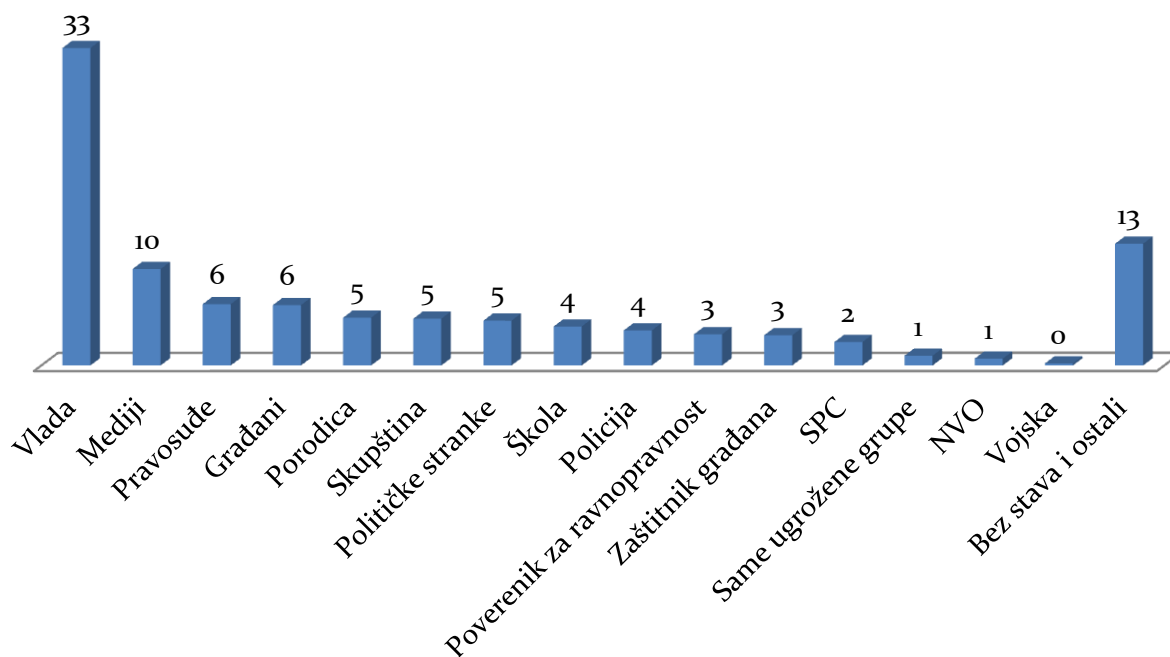
Manu opšteg indeksa predstavlja to što nismo mogli da odredimo koga građani smatraju najodgovornijim za postojanje diskriminacije, odnosno ko bi mogao najviše da pomogne da se ona izbegne. Stoga koristimo diferencirajuće pitanje da bismo dobili podatke o tome kakav bi trebalo da bude redosled budućih koraka i koje se institucije tu vide kao najznačajnije.

Vlada, odnosno izvršna vlast vidi se kao institucija koja najviše diskriminiše, ali i kao ona koja treba najviše da pomogne u ovoj oblasti. Više od petine građana je navelo ovu instituciju kao onu koja najviše diskriminiše; uz vladu, dvocifren procenat ispitanika smatra da su političke stranke i sami građani najveći kreatori diskriminacije. S druge strane, svaki treći ispitanik vidi vladu kao najvažniji činilac u rešavanju ovih problema, a osim nje dvocifren skor imaju još samo mediji.

Grafikon 5.6.2 Koja institucija najviše diskriminiše? (u %)

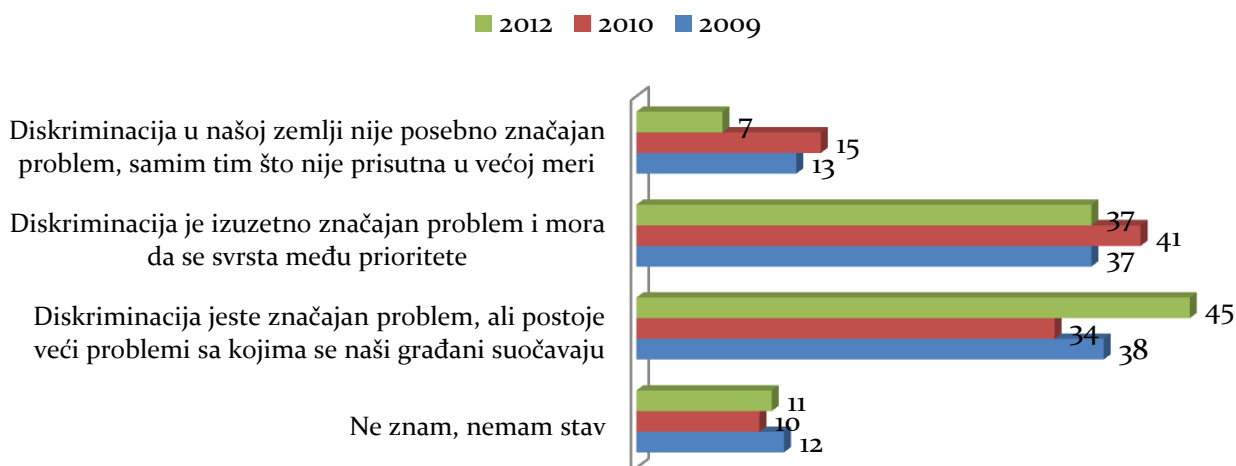

Grafikon 5.6.3 Koja institucija treba da sprečava pojavu diskriminacije? (u %)

Tema kojom završavamo poglavlje o ulozi institucija u sprečavanju diskriminacije u vezi je sa ulogom države u ovom procesu i prioritet koji mu ona daje. Ispitanici su imali mogućnost da, kroz vremenske serije ispitivanja, odgovore na isto pitanje i stoga smo mogli da merimo u kom obimu oni vide drugačije ulogu države u ovoj oblasti. Razlika koju primećujemo u odnosu na 2009. i 2010. godinu tiče se povećanja procenta onih koji diskriminaciju vide kao problem koji nije prioritetan (sa 38% u 2009, odnosno 34% u 2010. godini na 45% u 2012. godini). Ovaj porast ide nauštrb onih koji smatraju da to nije značajan problem kome treba posvetiti pažnju. U tom smislu možemo reći da je došlo do povećanja interesovanja građana za ovu temu.

Grafikon 5.6.4 Da li država problem diskriminacije treba da svrsta među prioritete koje treba rešavati? (u %)

5.7. Lična iskustva

Neizostavan deo ovog istraživanja predstavljaju lična iskustva ispitanika sa diskriminacijom. Pokazalo se, ipak, da taj procenat nije preveliki. Naime, procenat onih koji su bili izloženi diskriminaciji manji je u odnosu na istraživanja iz 2010. i 2009. godine (24% odnosno 22%), jer istraživanje iz 2012. godine pokazuje da je lično iskustvo sa diskriminacijom imalo 16% ispitanih (što je za 8% manje u odnosu na 2010, odnosno za 6% u odnosu na 2009. godinu). Kada govorimo o okolnostima u kojima se desila diskriminacija, na prvom mestu se, i sada kao i 2010. godine, nalazi diskriminacija prilikom zapošljavanja ili traženja posla, a zatim slede diskriminacija na radnom mestu, diskriminacija u svakodnevnom životu, verska diskriminacija te diskriminacija u zdravstvenoj ustanovi i školi. Ako pažljivije pogledamo odgovore, i ovde uočavamo da građani najviše primećuju i „osećaju“ diskriminaciju prilikom zapošljavanja ili na radnom mestu, što je svakako povezano sa efektima krize kojoj se očito i ne nazire kraj. Najbolja potvrda dobija se ako se ovi nalazi „ukrste“ sa finansijskom situacijom u domaćinstvu, jer među onima koji su na ivici egzistencije i nemaju novaca za osnovne stvari postoje najveća odstupanja od proseka.

Tabela 5.7.1 Izloženost diskriminaciji (u %)

Ne, nisam bio izložen	83,6
Prilikom zapošljavanja/trazjenja posla	3,5
Na radnom mestu	3,2
U svakodnevnom životu, društvu	2
Verska diskriminacija	1,2
U zdravstvenoj ustanovi	1,2
U školi (fakultet, predškolsko)	1,2
Otkaz, ostali bez posla	0,6
Čekanje u redu, pred šalterom, kod službenika	0,5
Ostvarivanje prava (penzija, socijalno itd.)	0,4
U policiji, sukob sa policijom	0,3
U vreme izbora, promena, sukob sa vlastima	0,1
Ostalo	2,1
Ukupno	100

Ako su već bili izloženi diskriminaciji ili ako im se to desi nekim slučajem, kome će se građani obratiti? Ako izuzmemo veliki broj onih koji se neće obratiti nikome ili im se to nije ni desilo, najveći broj građana obratiće se policiji (13%), zaštitniku građana (4%) i organima pravosuđa (3%). To je identičan redosled kao i pre dve godine, uz ogradu da pitanje metodološki nije postavljeno na identičan način u oba istraživanja. Osim ove tri institucije, u značajnijim procentima (iako na nivou statističke greške) javljaju se još jedino lokalne samouprave i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

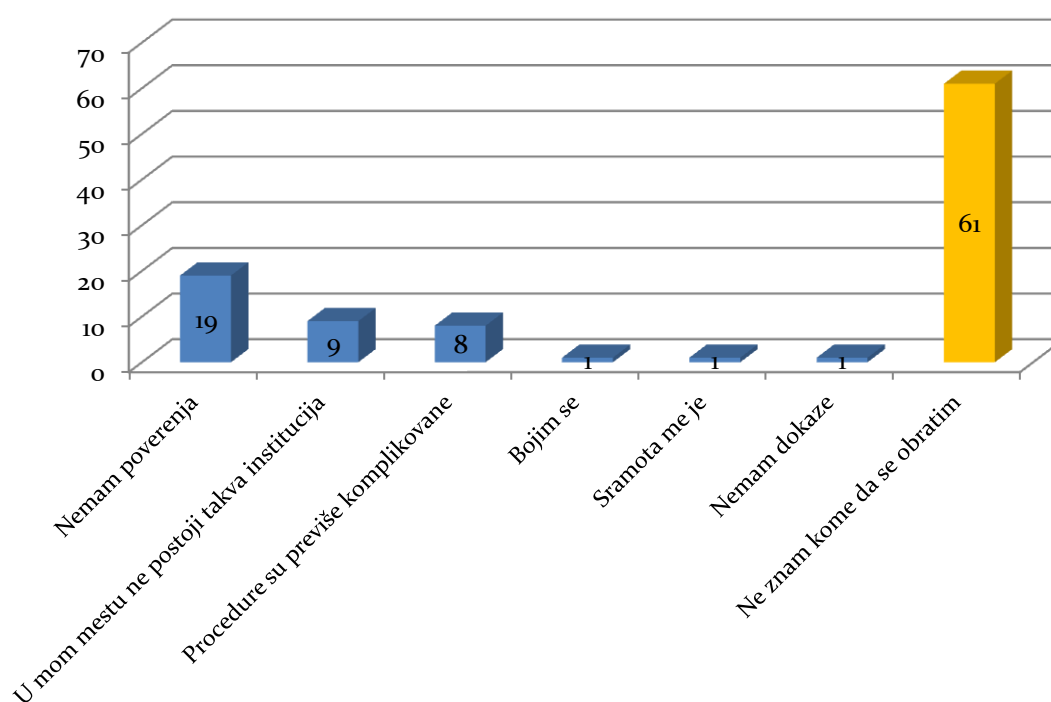
Tabela 5.7.2 Ukoliko ste bili ili ukoliko budete izloženi diskriminaciji, kojoj ste se ili kojoj ćete se zvaničnoj ustanovi obratiti? (u %)

Neće se nikome obratiti	72,2
Policija	12,5
Zaštitnik građana	3,5
Pravosuđe	3,3
Opštine/gradovi	2,2
Poverenik za zaštitu ravnopravnosti	2,1
Republička Vlada	0,4
Nevladine organizacije	0,4
Mediji	0,3
Škola	0,2
Poverenik za informacije od javnog značaja	0,1
Ne zna kome	0,8
Ostalo	2,1
Ukupno	100

Posle ovog pitanja građane smo, logično, pitali zašto se nisu obratili nikome ako su bili diskriminirani, odnosno zašto to ne bi uradili. Ovo pitanje može da bude dobar indikator poverenja koje građani imaju u institucije u Republici Srbiji. Došli smo do nekoliko važnih zaključaka, a svaki od njih nudi velike mogućnosti da se poboljša komunikacija u slučaju problema koje građani imaju ili će imati ako budu diskriminirani. Prvo, čak 61% ispitanika ne zna kome bi se obratio. Drugo, skoro svaki peti nema poverenja u institucije (što je u korelaciji sa istraživanjem iz 2010. godine). I treće, kao drugi i treći razlog najviše se pominju nepostojanje institucije u mestu u kome žive i komplikovanost procedura.

Ako pogledamo regione iz kojih dolaze građani, dobijamo dva interesantna rezultata: prvi je da su za ispitanike iz Beograda procedure iznad proseka komplikovane, a drugi je da je među građanima Vojvodine skoro polovina njih rekla da ne zna kome da se obrati. Sa tim imaju problem i oni koji imaju nezavidnu finansijsku situaciju, što je donekle očekivan nalaz.

Grafikon 5.7.1 Zašto se niste, odnosno zašto se ne biste obratili nikome? (u %)

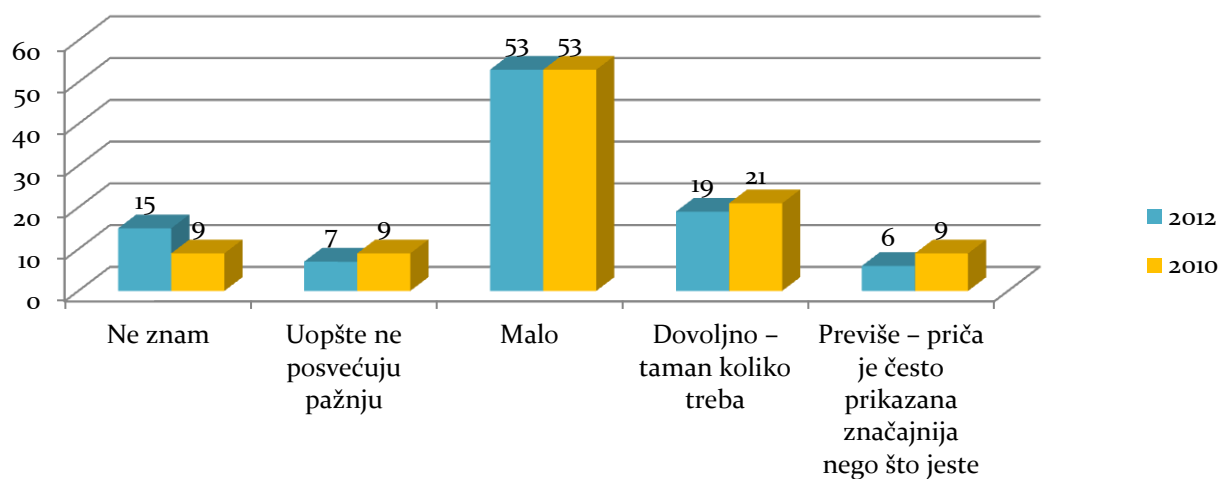

5.8. Informisanje

Koliko mediji posvećuju pažnju problemu diskriminacije? Koliko o ugroženim grupama građani razgovaraju sa prijateljima? Koliko odgovorne institucije informišu građane o diskriminaciji? To su samo neka pitanja na koja ćemo dati odgovore u ovom poglavlju.

Nešto više od polovine populacije u Srbiji, 53% ispitanih, misli da mediji posvećuju malo pažnje problemima diskriminacije (što je identično nalazima iz 2010. godine), da izveštavaju dovoljno, taman koliko treba misli 19%, da diskriminacije ima previše u medijima kaže 6%, a sa tvrdnjom da mediji diskriminaciji uopšte ne posvećuju pažnju slaže se 7% građana. Gotovo da nema nikakvih bitnijih odstupanja u odnosu na istraživanje od pre dve godine, osim što se povećao broj onih koji ne znaju odgovor na ovo pitanje, sa 9% na 15%.

Grafikon 5.8.1 Koliko mediji posvećuju pažnju problemu diskriminacije? (u %)

Građanima smo zatim ponudili sedam različitih tema (sve direktno povezane sa ugroženim grupama) i zamolili ih da nam iznesu svoj stav o njima: 1) koliko o tim temama razgovaraju sa prijateljima, 2) koliko tim temama mediji posvećuju pažnju i 3) koliko ovakvim temama društvo u celini treba da posveti pažnju. Time smo želeli da saznamo koliko su građani na ličnom planu zainteresovani i/ili aktivni u rešavanju ovih problema i kako vide odgovornost medija odnosno društva u celini.

Više od petine ispitanih mnogo razgovara sa prijateljima o problemima siromašnih i starih ljudi, njih 29% odnosno 23%. Za ostale ponuđene teme procenti se kreću od 6% do 14%. S druge strane, građani sa prijateljima najmanje razgovaraju o verskim manjinama (čak 43% kaže da o tome nimalo ne priča) i ljudima drugačije seksualne orijentacije (trećina populacije ne razgovara o tome sa prijateljima).

Građani u bliskom okruženju najčešće razgovaraju o konkretnim svakodnevnim temama, pa su otuda u fokusu siromašni i stariji ljudi. Među građanima Centralne Srbije najviše je onih koji sa najbližim okruženjem nimalo ili malo pričaju o ljudima drugačije seksualne orijentacije. Slični su trendovi i za građane koji imaju lošu finansijsku situaciju.

Tabela 5.8.1 Koliko mediji posvećuju pažnju problemu diskriminacije? (u %)

Koliko o sledećim temama razgovarate sa prijateljima...	Nimalo	Malo	Osrednje	Mnogo	Uk.
Ravnopravnost između muškaraca i žena	23	31	32	14	100
Ljudi drugačije seksualne orijentacije	34	34	24	8	100
Osobe sa invaliditetom	22	37	30	11	100
Siromašni ljudi	12	24	35	29	100
Stari ljudi	16	30	31	23	100
Nacionalna pripadnost	31	37	23	9	100
Verske manjine	43	33	18	6	100

Građanima smo, takođe, postavili pitanje koliko bi ovim temama mediji trebalo da posvećuju pažnju. Nalazi su indikativni utoliko što se dobijaju obrnuti trendovi u odnosu na komunikaciju između ljudi. Naime, trećina populacije kaže da mediji treba da posvete mnogo pažnje ljudima drugačije seksualne orijentacije. Koliko je to više od ostalih tema govori podatak da se na drugom mestu nalazi ravnopravnost između muškaraca i žena sa „samo“ 12%. S druge strane, petina populacije ocenjuje da mediji ne treba nimalo da se bave siromašnim i starim ljudima. Građani Beograda i Vojvodine iznad proseka misle da mediji treba više pažnje da posvete ljudima drugačije seksualne orijentacije.

Tabela 5.8.2 Koliko mediji posvećuju pažnju problemu diskriminacije? (u %)

Koliko mediji posvećuju pažnje sledećim temama...	Nimalo	Malo	Osrednje	Mnogo	Uk.
Ravnopravnost između muškaraca i žena	12	40	36	12	100
Ljudi drugačije seksualne orijentacije	7	25	33	34	99
Osobe sa invaliditetom	17	48	28	7	100
Siromašni ljudi	20	45	26	9	100
Stari ljudi	19	48	27	6	100
Nacionalna pripadnost	11	39	39	11	100
Verske manjine	17	42	33	8	100

Na kraju, na najopštijem nivou, pitali smo građane koliko pažnje društvo treba da posvećuje ovim temama. Indikativno je da ti procenti rastu i znatno su veći (gotovo kod svih tema) u odnosu na to koliko oni o njima pričaju sa prijateljima ili koliko mediji treba da im posvećuju pažnje. Čak 72% kaže da društvo treba više da se bavi siromašnim ljudima, 66% osobama sa invaliditetom i 63% starim ljudima. Na drugom polu se nalaze ljudi drugačije seksualne orijentacije – svaki četvrti ispitanik misli da društvo ne treba nimalo da se bavi njima.

Tabela 5.8.3 Koliko mediji posvećuju pažnju problemu diskriminacije? (u %)

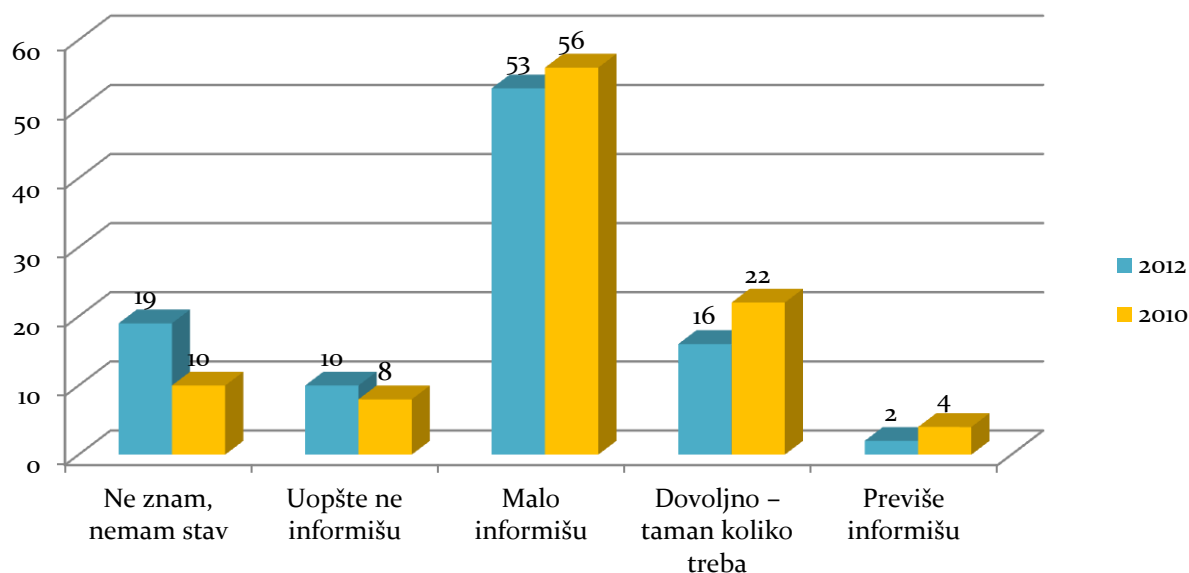
Koliko društvo treba da posveti pažnje sledećim temama...	Nimalo	Malo	Osrednje	Mnogo	Uk.
Ravnopravnost između muškaraca i žena	6	10	35	49	100
Ljudi drugačije seksualne orijentacije	24	20	31	25	100
Osobe sa invaliditetom	5	4	25	66	100
Siromašni ljudi	4	4	20	72	100
Stari ljudi	5	6	26	63	100
Nacionalna pripadnost	10	19	40	31	100
Verske manjine	13	23	38	26	100

Kako tumačiti ove nalaze? Građani su svesni da problemi sa diskriminacijom postoje, oni ih prepoznaju i voleli bi da se društvo njima bavi i da ih rešava. Istovremeno, oni o tome ne pričaju mnogo sa prijateljima, pasivni su i reklo bi se da im je cilj da se ti problemi reše „bez njih“. Ovo ukazuje na određenu vrstu pasivizma kod većine populacije, koja se javlja i u nekim drugim istraživanjima o drugim temama.

Od svih tema koje smo ponudili, najinteresantniji su ljudi drugačije seksualne orijentacije. O njima građani ne razgovaraju previše sa prijateljima (14% razgovara o tome mnogo, a 34% osrednje), istovremeno bi voleli da o njima mediji više izveštavaju (trećina populacije), ali smatraju da društvo ne treba mnogo da se bavi njihovim problemima. Ovo nam, takođe, pokazuje ispravnost gore iznetog tumačenja: građani uočavaju da postoje problemi kod te grupe, ali su predrasude očito jake kod većine građana, pa stoga ocenjuju da postoje drugi prioriteti za društvo u kome živimo od ljudi drugačije seksualne orijentacije.

Koliko odgovorne institucije informišu građane o problemima diskriminacije i aktivnostima države u vezi sa tim problemom? Skoro dve trećine populacije (63%) misli da odgovorne institucije malo ili uopšte ne informišu građane o problemima diskriminacije. Da zvanični organi imaju meru u izveštavanju kaže 16% ispitanih, a svega 2% misli da u tome preteruju. Svaki peti je neopredeljen ili ne zna odgovor na ovo pitanje. Upravo je to najveće odstupanje u odnosu na istraživanje iz 2010. godine, jer se broj neopredeljenih povećao sa 10% na 19%. Kod Vojvođana je prisutan stav da odgovorne institucije uopšte ne informišu građane o problemima diskriminacije – 17% (što je za 7% iznad proseka).

Grafikon 5.8.2 Koliko odgovorne institucije informišu građane o problemima diskriminacije i aktivnostima države u vezi sa tim problemom? (u %)

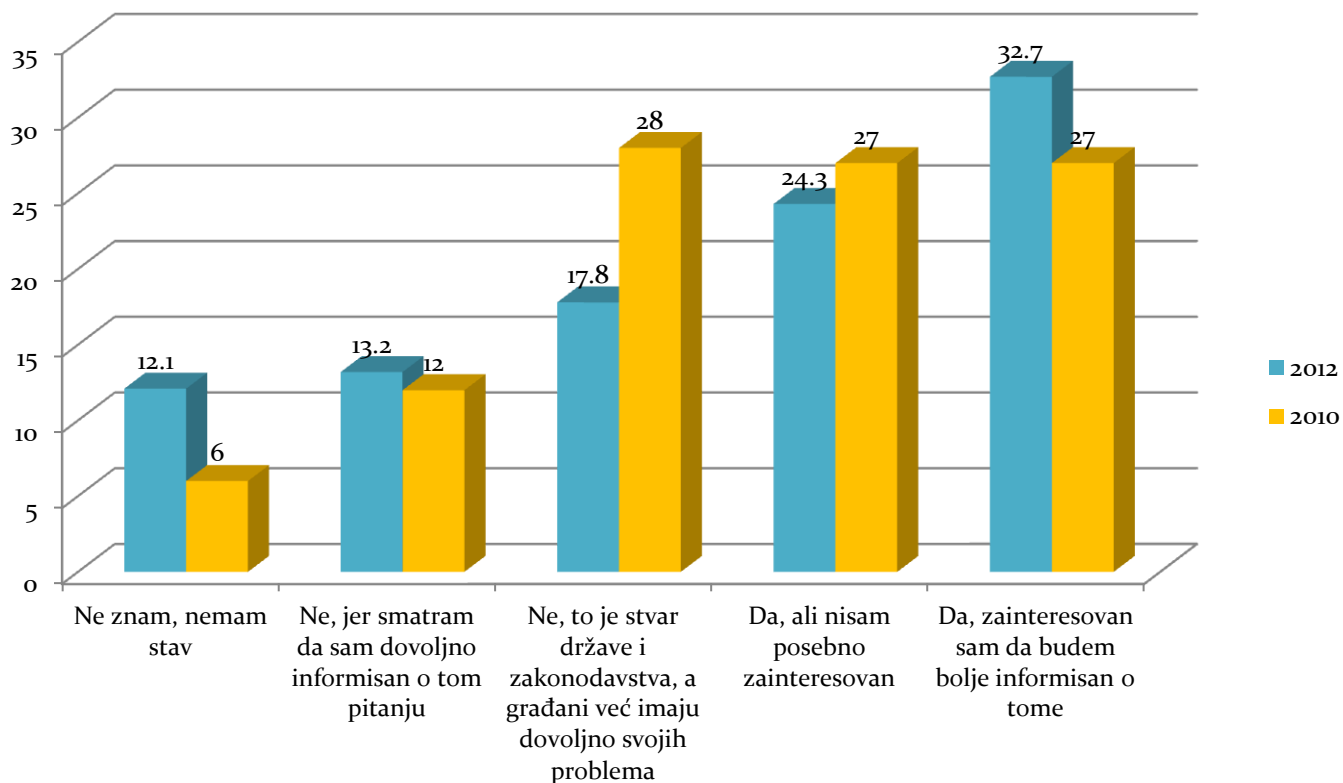
Koliko bi sami građani želeli da se bolje upoznaju sa problemima diskriminacije? Nalazi su ohrabrujući ukoliko ih uporedimo sa nalazima iz 2010. godine, jer se procenat onih koji su zainteresovani da budu bolje informisani o diskriminaciji i aktivnostima države vezanim za taj problem povećao sa 27% na 33%. Istovremeno, za 10% ima manje onih koji izričito kažu da nisu zainteresovani i da je to isključivo problem države, a da građani imaju drugih problema (2012. – 18%, 2010. – 28%).

Kod ostalih varijabli nema bitnijih odstupanja, osim što se povećao broj neopredeljenih ili onih bez odgovora.

Više od proseka su zainteresovani građani sa visokom stručnom spremom, učenici/studenti i pripadnici nacionalnih manjina. Takođe, očekivano je da oni koji u indeksu diskriminacije pripadaju grupi koja nije sklona diskriminaciji žele da budu više informisani o problemima diskriminacije i aktivnostima koje država preduzima na tom planu.

Na trend povećanja zainteresovanosti za bolje upoznavanje sa problemima diskriminacije dominantno utiče populacija u Beogradu i Vojvodini, dok su građani iz Centralne Srbije ispod proseka. Takođe, oni koji su bogatiji, oni koji se deklarišu kao ateisti i oni koji ponekad obeležavaju verske praznike više od proseka pripadaju grupi onih koji bi želeli da budu bolje upoznati sa diskriminacijom u Srbiji i aktivnostima države u tom segmentu.

Grafikon 5.8.3 Da li biste Vi lično želeli da budete bolje upoznati sa problemima diskriminacije u našoj zemlji i aktivnostima države vezanim za taj problem? (u %)

6. PREPOZNTALJIVOST POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

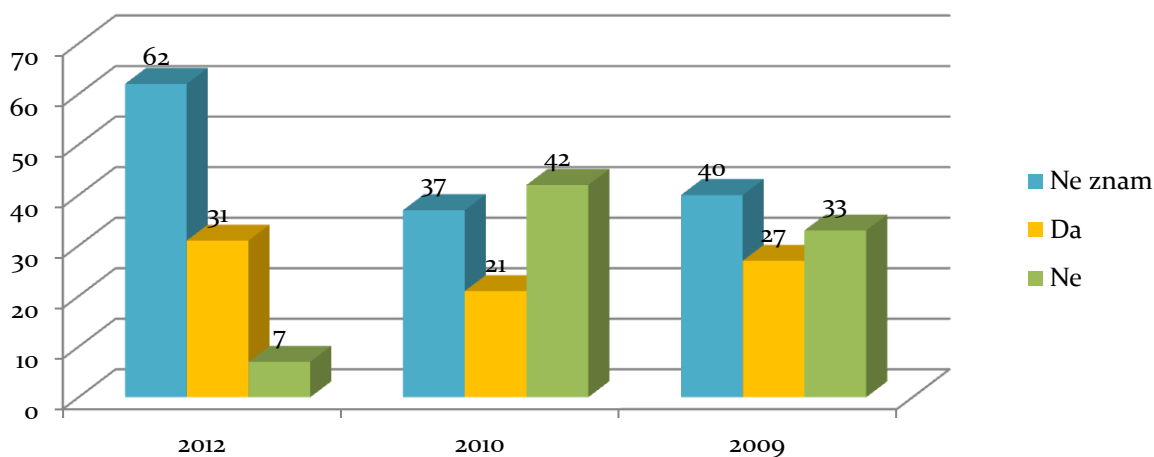
Pošto je Narodna skupština 2009. godine usvojila Zakon o zabrani diskriminacije, koji je stvorio uslove za formiranje nezavisnog, samostalnog i specijalizovanog organa – Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, činilo se važnim da ispitamo kolika je njegova prepoznatljivost u javnosti. Od usvajanja zakona prošle su tri godine, a od formiranja ovog organa dve godine, i to predstavlja relativno dovoljnu distancu da sagledamo koliko, zapravo, građani znaju da u našoj državi postoji institucija koja štiti ravnopravnost svih građana.

Tokom 2010. godine došlo je do pada procenta građana koji znaju da postoji ustanova koja štiti ravnopravnost svih građana, a ove godine beležimo pozitivne trendove. Naime, 31% građana kaže da zna da postoji takva ustanova, što je najveći procenat od kada postoje merenja – to je povećanje za 10% u odnosu na 2010. (21%), odnosno za 4% u odnosu na 2009. godinu (27%). Međutim, ove godine je izuzetno veliki broj onih koji nisu sigurni da li takva ustanova postoji ili ne, čak 62%, što je znatno više nego prethodnih godina. Zbog toga je smanjen broj onih koji su nam izričito rekli da ne znaju da postoji ustanova koja štiti jednakost, 7% naspram 42% u 2010, odnosno 33% u 2009. godini.

Mlađi više od ostalih nisu sigurni da li takva institucija postoji ili ne, posebno srednjoškolci (među njima čak 75% ne zna odgovor na ovo pitanje). Očekivani su nalazi kada je reč o obrazovnoj strukturi, jer su građani sa osnovnom školom ili sa školom za radnička zanimanja manje upoznati sa tim da li postoji ustanova koja štiti ravnopravnost svih građana.

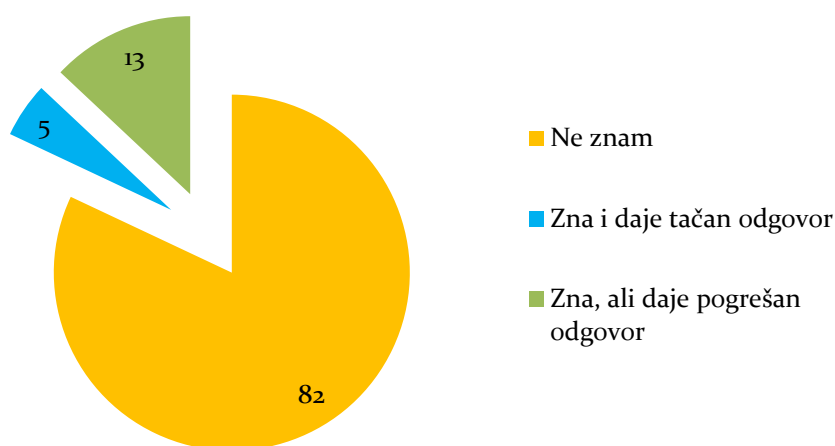
Indikativno je i da građani koji su po indeksu diskriminacije u grupi koja je sklona diskriminisanju iznadprosečno pripadaju onima koji nisu sigurni da takva ustanova postoji ili su izričito rekli da ne postoji. Najbolje su upućeni građani Beograda (49% njih zna da postoji), dok su najnesigurniji građani Centralne Srbije.

Grafikon 5.9.1 Da li u našoj državi postoji ustanova koja štiti ravnopravnost svih građana, odnosno kojoj se građani u slučaju diskriminacije mogu obratiti za pomoć? (u %)

Građanima smo zatim postavili konkretno pitanje – da navedu tačan naziv ustanove koja štiti jednakost svih građana u Republici Srbiji. Više od 80% nije znalo odgovor na to pitanje, 13% je navelo neku od ustanova, ali su dali pogrešan odgovor, dok je svega 5% navelo tačan naziv. Građani Beograda više od proseka znaju tačan odgovor, ali su takođe iznad proseka i u davanju pogrešnog odgovora.

Grafikon 5.9.2 Koja ustanova štiti ravnopravnost svih građana? (u %)

Kada smo od građana zatražili da navedu ime Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, 92% nije znalo odgovor, 7% je dalo pogrešan odgovor, dok je 1% navelo tačan odgovor.

Grafikon 5.9.3 Da li znate ko je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti? (u %)

7. KLASTER ANALIZA: STAVOVI GRAĐANA PREMA DISKRIMINACIJI I VREDNOSNA MATRICA

Odnos ispitanika prema diskriminaciji nema posebnih svojstava u demografskim obeležjima. Nismo dobili značajnije korelacije između različitih sociodemografskih obeležja grupa ispitanika i odnosa prema diskriminaciji. Stoga u analizu uvodimo vrednosne stavove ispitanika i pokušavamo da utvrdimo da li iza njihovih pojedinih vrednosnih stavova stoji mogućnost (ne)diskriminacije. Vrednosni stavovi ispitanika znače da smo uzeli u obzir njihov odnos prema tradicionalizmu, konformizmu, autoritarnosti, nacionalizmu (*vrednosna opredeljenja*), prema EU i prema demokratiji (*situacioni stavovi*).

Vrednosna opredeljenja smo dobili kao rezultat odgovora na nekoliko tvrdnji na osnovu kojih smo napravili složene pokazatelje.

Pokazatelj **tradicionalizma** smo dobili iz odgovora na sledeće tvrdnje:

- „Rukovodeća mesta u poslovnom svetu treba da budu u rukama muškaraca“
- „Najvažnija vrлина svake žene je da bude dobra domaćica“
- „Treba se čvrsto držati narodnih običaja i tradicije“
- „Treba se držati onog morala koji propoveda moja verska zajednica“

Pokazatelj **konformizma** smo dobili iz odgovora na sledeće tvrdnje:

- „Uvek se ponašam onako kako to okolina od mene očekuje“
- „Ne volim da se raspravljam sa nekim o nečemu ako imamo različito mišljenje“
- „Trudim se da se ne razlikujem previše od drugih ljudi iz svog okruženja“
- „Ne volim iznositi svoje mišljenje ako znam da će se ono razlikovati od drugih“

Pokazatelj **autoritarnosti** smo dobili iz odgovora na sledeće tvrdnje:

- „Decu treba vaspitavati u strogoj disciplini“
- „Učitelji i nastavnici treba da budu strogi sa učenicima“
- „Ovoj državi je potreban jak vođa koga će narod slediti bez pogovora“
- „Poštovanje autoriteta je najveća vrлина koju ljudi treba da gaje“

Pokazatelj **nacionalizma** smo dobili iz odgovora na sledeće tvrdnje:

- „Spreman sam da se žrtvujem za interese svog naroda“
- „Zbog mešanja različitih kultura preti nam opasnost da izgubimo svoj identitet“

Situacione stavove smo dobili kao rezultat odgovora na nekoliko tvrdnji na osnovu kojih smo napravili složene pokazatelje.

Pokazatelj **odnosa prema EU** smo dobili iz odgovora na sledeće tvrdnje:

„Ulaskom u EU rizikujemo da izgubimo nacionalni identitet i kulturu“

„EU je garant mira, stabilnosti i razvoja Srbije“

Pokazatelj **odnosa prema demokratiji** smo dobili iz odgovora na sledeće tvrdnje:

„Demokratija možda ima mana, ali je bolja od svih drugih oblika vladavine“

„Demokratije nisu uspešne u održavanju reda“

Svaki od tipova vrednosti odnosno situacionih stavova podelili smo na negativni pol (odgovori *uopšte se ne slažem/uglavnom se ne slažem*), pozitivni pol (odgovori *uglavnom se slažem/potpuno se slažem*) i sredinu, koja je po formi neutralna (odgovor *niti se slažem niti se ne slažem*).

Analiza koja sledi odnosi se, dakle, na četiri vrednosti (tradicionalizam, konformizam, autoritarnost i nacionalizam) i dva situaciona stava (odnos prema EU i odnos prema demokratiji). Ni u jednoj od šest ispitivanih kategorija ne postoji natpolovična većina koja ide ka pozitivnom polu, što bi u velikoj meri trebalo da zabrinjava *katore* naše moderne zajednice. S druge strane, stvarnost nije toliko crna, jer negativni polovi pretežu kod autoritarnosti i odnosa prema EU, s tim da razlike nisu velike. Za najveći deo populacije možemo reći da pripada neutralnom delu I da povlađuje stavovima onih koji prevladaju, bilo sa pozitivnog bilo sa negativnog pola.

Pojedinačno gledano, vrednosni i situacioni stavovi ispitanika su u velikoj korelaciji sa indeksom diskriminacije, pa su oni koji su tradicionalisti, konformisti, autoritarni, nacionalisti, koji imaju negativan odnos prema EU i demokratiji znatno skloniji diskriminaciji nego oni koji se nalaze na suprotnom polu vrednosti i situacionih stavova.

Tabela 7.1 Vrednosti i stavovi (u %)

Tradicionalizam	modernisti	32
	neutralni	44
	tradicionalisti	24
Konformizam	nekonformisti	33
	neutralni	45
	konformisti	21
Autoritarnost	neautoritarni	28
	neutralni	41
	autoritarni	32
Nacionalizam	internacionalisti	27
	neutralni	47
	nacionalisti	26
Odnos prema EU	pristalica EU	24
	neutralan prema EU	46
	protivnik EU	30
Odnos prema demokratiji	demokrata	28
	neutralan	60
	nedemokrata	13

Sada želimo da vidimo koliko su određene grupe ispitanika sa sličnim vrednosnim i situacionim stavovima u svih šest kategorija sklone diskriminaciji. Stoga koristimo klaster analizu koja nam omogućava da prikazemo *zbir* svih obeležja koja se odnose na vrednosti stavove i njihov odnos prema diskriminaciji (vidi Tabelu 7.2).

Formirane grupe ispitanika imaju slična obeležja i dele vrednosne stavove po različitim kategorijama. U grupi 1 najveći broj ispitanika jesu modernisti, nisu konformisti, nisu autoritarni, internacionalno su orijentisani, pristalice su EU i predominantno su demokrate. Ova grupa čini nešto više od jedne petine populacije u Srbiji (21%). Kao što se može videti, ova grupa nije sklona diskriminaciji i možemo je nazvati NEDISKRIMINATORI. Pored grupe 1, i grupa 4 pokazuje dominantno nediskriminatorski ili neodlučan stav. Ova grupa je, kada su u pitanju tradicionalizam, konformizam, autoritarnosti odnos prema demokratiji, podeljena između pozitivnog i neutralnog pola, dok je u slučaju nacionalizma i odnosa prema EU podeljena između neutralnog i negativnog pola. Prema ovim karakteristikama za njih možemo reći da su NACIONALNI NEDISKRIMINATORI i oni čine nešto manje od jedne petine populacije.

Nasuprot ovim grupama, grupu 2 već možemo nazvati DISKRIMINATORI. Ona više od ostalih pokazuje sklonost ka diskriminaciji, a glavna obeležja onih koji spadaju u ovu grupu jesu da su tradicionalisti, autoritarni, nacionalisti i da imaju negativan odnos prema EU. U slučaju konformizma i odnosa prema demokratiji nalaze se između neutralnog i negativnog odnosa. Kod tri preostale grupe ne postoje značajne indikacije da su sklone diskriminaciji, a odnos između onih koji diskriminišu i onih koji to ne

rade je u ravnoteži ili sa blagom prednošću onih koji ne diskriminišu. Stoga nazive za ove grupe možemo utvrditi prema njihovim drugim glavnim obeležjima.

Grupa 3 u svim kategorijama koje smo ispitivali ima najveći broj neodlučnih odgovora i njih upravo zbog toga možemo nazvati NEUTRALNI. Grupa 5 kao glavno obeležje ima konformizam; to je onaj deo populacije koji će se uvek prilagođavati većinskom stavu, te njih zovemo KONFORMISTI. Grupa broj 6 je skup onih građana koji imaju tradicionalno poimanje društva, ali kod kojih se odnos prema demokratiji i pozitivno vrednovanje EU visoko kotiraju. Njih možemo nazvati TRADICIONALISTI.

Ove pojedine grupe ispitanika se sada razlikuju po nekim bitnim sociodemografskim obeležjima. Čini se da je najvažnija razlika koja se može uspostaviti definisana između grupe 1 NEDISKRIMINATORI i grupe 2 DISKRIMINATORI i na taj način dobijamo tipska obeležja ispitanika koji diskriminišu/ne diskriminišu. U grupi 1 dominantni su ispitanici srednjih godina (od 30 do 50), ima više žena nego muškaraca, uglavnom imaju završenu višu školu ili fakultet, a najmanje srednju školu, i iznad proseka rade u javnom sektoru. Nasuprot njima, grupa 2 je u polnoj ravnoteži, radi se dominantno o osobama starijim od 60 godina, obrazovanje je iznad proseka osnovna ili srednja škola, a u velikoj meri su radno neaktivni (penzioneri).

Tabela 7.2 Vrednosna obeležja grupa koje diskriminišu/ne diskriminišu (u %)

		1	2	3	4	5	6
Indeks diskriminacije	ne diskriminišu	74	2	17	48	28	16
	neodlučni	25	40	71	48	58	67
	diskriminišu	1	58	12	4	14	19
Tradicionalizam	modernisti	81	5	17	54	7	5
	neutralni	17	42	76	44	45	45
	tradicionalisti	1	52	7	2	47	50
Konformizam	nekonformisti	61	15	24	45		43
	neutralni	34	51	71	51	2	57
	konformisti	5	35	4	4	98	
Autoritarnost	neautoritarni	82	2	4	40	15	8
	neutralni	18	31	61	55	36	47
	autoritarni		68	36	6	49	46
Nacionalizam	internacionalisti	82		28	1	11	26
	neutralni	18	12	72	72	62	60
	nacionalisti	1	88	0	27	28	15
Odnos prema EU	pristalica EU	60		1	2	29	54
	neutralan EU	39	16	59	65	59	44
	protivnik EU	1	84	40	34	12	2
Odnos demokratija	demokrata	55	6	2	24	29	50
	neutralan	44	57	73	68	70	51
	nedemokrata	1	38	25	8	2	0
Obim klastera		21	18	17	18	13	13

8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na kraju, treba naglasiti da je istraživanje realizovano u periodu kada su se desila dva važna događaja čije je ishodište bio haški tribunal, a koja su međusobno povezana i koje je veoma važno imati u vidu prilikom tumačenja istraživačkih rezultata.

Prvi je bio oslobađajuća presuda hrvatskim generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču, koju je Tribunal u Hagu doneo 16. novembra, istog dana kada je i započeto ovo istraživanje.

Drugi je neposredno povezan sa ovim, a odnosi se na najave da bi Hag istu takvu odluku mogao da donese i u slučaju Ramuša Haradinaja (što se na kraju i obistinilo), jer je paralelno sa izveštavanjem medija o presudi generalima, slučaj Haradinaj bio tema kojom se bavila ovdašnja javnost.

Takođe, veoma je važno imati u vidu i sva dešavanja koja su usledila pre, tokom i posle neuspelog pokušaja organizacije Parade ponosa, bez obzira što se to dogodilo par meseci uoči našeg istraživanja.